БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттиикген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 ИЮНЬ 3 ВТОРНИК № 109 (4079)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Гектардан 300 центнер дүжүттү алыр (1 арын).

Комсомолдуң төрүттүнгени (1 арын).

Н. Романика.— Сусанинниң кылган маадырлыг чоруун ол катаптаан (1 арын).

М. Лайзаа. Хой бүрүзүнден 2,1 кг дүк дээш (1 арын).

Областың тудугларында (2 арын).

Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылынче кичээнгейни күштелдирер (2 арын).

К. Салыы.— Лекция пропагандазын калбарттыр (2 арын).

А. Нугуурак. — Дуржулталыг башкы (2 арын).

Е. Зябрев. — Ном садыглаашкынын үлегерлиг организастаар (3 арын).

Хоорайлар болгаш суурлар чаагайжылгазы — ниитиниң чугула хераа (3 арын).

Редакцияга чагаалар (3 арын).

Н. Чигирь.—Латин Американың ажылчы чоннарының байдалы болгаш демисели (3—4 арыннар).

Францияда байдал (4 арын).

Ливанда болуушкуннар (4 арын).

Сураглыг совет драматург (4 арын).

КИНО: **А. Чылбак-оол.**—«Тиль Уленшпигельдиң ужуралдары» (4 арын).

Ыяш салдадыр сезонну организастыг эрттирер

Тываның ажылчы чоннары бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустары-биле кады СЭКП-ниң XX съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, алдыгы беш чыл планының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар. «Үлетпүрну болгаш тудугну эргелеп башкарар чорукту организастаарын улам ыңай сайыраңгайжыдар дугайында» партия Төп Комитединиң Пленумунуң доктаалы, ылангыя бистиң областың өзүп олурар аныяк улетпүрүнүң моон соңгаргы хөгжүлдезинге төөгүлүг ужур-дузалыг болган.

Областың үлетпүр эргелелиннің элээн хөй бүдүрүлге черлери бо чылдың беш айларының бүдүрүлге онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткилээннер. Бүдүрүлге болгаш тудуг черлериниң планнарын чедиишкиниг күүседиринге ыяш материалдарны белеткээри, сөөрттүп алыры чугула рольду ойнаар. Кызылдың ыяш заводунуң Кара-Сугда ыяш белеткээр участогу, Шагаан-Арыгның, Шуурмактың, Туранның райүлетпүр комбинаттары тудуг болгаш дилиг материалдарын белеткээр база сөөрттүп алыр планнарын чедиишкиниг боттандырганнар. Сыстыг-Хемниң болгаш Сизимниң ыяш ажыл-агый черлери тудуг материалдарын белеткээр планнарын база күүсеткеннер. Ындыг болза-дaа, белеткеттинген ыяштың кол нуруузу тудуг шөлдеринде болгаш салдадыр черлерде ам-даа чедиртинмээн болуп турарын демдеглээр херек. Белеткеттинген ыяшты тудуг шөлдеринге бүрүн чедирерин чоокку үеде хандырары—областың ыяш белеткээр организацияларының амгы үеде чугула сорулгаларының биредзи.

Улуг-Хемниң унун дургаар Сыстыг-Хемден болгаш Сизимден ыяш салдадып бадырар сезон эгелей берген. Бо чылын салдадып бадырар ыяштың хемчээли эрткен чылдаазындан 60 хуу көвүдээн. Кызыл хоорайның хүн-бүрүде калбарып турар тудугларын ыяш материалдары-биле бүрүн хандырары-биле Шивилигден, Севиден болгаш Тожунуң райүлетпүр комбинадындан хөй тудуг ыяжын салдадып бадырары база көрдүнген. Область төвүнге үүгле чаңгыс Сизимниң ыяш белеткээр участогундан безин бо чылгы салдаашкын сезонунда 25 мүң кубометр тудуг ыяжы келир.

Ыяш салдадыр чугула ажылга чамдык организацияларның белеткел чок ужурашканын салдаашкын сезонунуң баштайгы хүннери көргүскен. Майның 23—24 хүннеринде Сыстыг-Хемниң салчылары 10 ажыг кезек салдарны бадырып келгеннер. Келген салдарны хүлээп алырынга Кызылдың ыяш заводу (директору эш Кандауров) белеткел чок болган. Ыяш хүлээп алыкчылары келген салдарны чогуур үезинде хүлээп албаанындан салчылар Кызылга элээн каш хүннерде саадааннар. Ол чоруk Сыстыг-Хемниң салчыларының май айда 2 рейсти кылырынга улуг моондакты ужураштырган.

Ыяш белеткелиниң участоктарындан тудуг материалдарын салдадып келген ажылчыннарны саададыр чорукту моон соңгаар канчап-даа болдурбас херек.

Салчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар төлээде, сал бадырар пунктуларда сал ыяжын белеткеп баглаар ажылчыннарның санын көвүдедири, Кызылга келген салдарны дүрген хүлээп алырын, салчыларны саадатпайн дедир чорударын үлегерлиг организастаары эргежок чугула. Аъш-чем продуктулары-биле, херектелдер болгаш хеп аймаа-биле салчыларны хандырары, Кызылга келген үезинде оларын дыштанып алырынга эргежок чугула байдалдарны тургузары негеттинип турар. Ол чоруk салчыларның бедик бүдүрүкчүлүг шалыпкын ажылдаарынга чугула рольду ойнаар.

Ыяш салдадыр ажылды механизастаар талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Хем унун дургаар баткан салдарны башкарары-биле 10 ажыг катерлерни үлетпүр эргелели бо чылын тускайлаан. Ыяш салдадып бадырар ажылчыннарга боттуг дузаны чедирер төлээде, катер башкарыкчыларының ортузунга ажылды күштелдирери негеттинип турар. Чамдык катер башкарыкчыларының талазындан кажан рейсте чораан, хынала чогун ажыглап алгаш, боттарының хууда ажылын кылып, моон мурнунда болуп турган таварылгаларны бо салдаашкынның үезинде канчап-даа катаптап болбас.

Катер башкарар кижилериниң ажылга ызырынмас, чыл-бүрүде солчур чоруун чайладып, суг оруун эки билир мергежилдиг салчылардан кижидерни катер башкарарынга өөредирин организастаары чугула. Эрткен чылдың салдаашкын сезонунда Сыстыг-Хемниң дуржулгалыг, хоочун лоцманнары Ловейкин, Кызаңнай олар катерлер-биле ажылдааш, сезоннуң дургузунда кижи бүрүзү 3—3 мүң кубометр ыяшты область төвүнге салдадып чедиргеннер.

Катерлерни Сыстыг-Хемниң болгаш Сизимниң ыяш белеткээр участоктарының эргезинге шилчидер дугайында салчыларның негелдезин өөренип көөр херек. Техника болза, кажан продукцияны бүдүрүп турар черниң холунга тургаш, ам бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаттынып болур дээрзин практика көргүзүп турар.

Бо чылын салдаашкын ажылынга 300 хире ажылчыннар киржир. Сезоннуң баштайгы хүннеринден эгелээш хүн-бүрүнүң масса-политиктиг ажылын оларның ортузунга күштелдирери, социалистиг чарыштыг калбартыры болгаш хүндүлел, көргүзүг самбыраларын организастаары хамаарышкан партия организацияларының чугула хүлээлгези болур.

Комсомолдуң төрүттүнгени

Дөртен чыл бурунгаар В. И. Лениниң инициативазы-биле ажылчын аныяктарның массалыг политиктиг организациязы—комсомол тургустунган. Ажылчын аныяктарны каттыштырарының болгаш политика талазыбиле кижизидериниң талазы-биле Коммунистиг партияның хөй чылдардагы ажылы комсомолду тургузарын белеткээн.

Ажылчын аныяктарның баштайгы организациялары большевик партияның күштүг организациялары турган чүрттүп улуг-улуг үлетпүр төптеринде улуг бүдүрүлгелерге тыптып келгеннер. 1917 чылдың чазынында ажылчын аныяктар организациязы Петроградка Путилов заводунга тургустунган, ону он тос харлыг путиловчу-ажылчын Василий Алексеев баштап турган. Удатпаанда большевиктернин инициативазы-биле Петроградтың районнарынга ажылчын аныяктарның социалистиг эвилелдери үндезилеттинген.

Москвага баштайгы ажылчын аныяктар организациялары Михельсон заводка (амгы Владимир Ильич аттыг завод), Замоскворецк, Хамовническ, Пресненск болгаш өске-даа районнарга тургустунган. 1917 чылдың июньде Р. С. Землячканың инициативазы-биле РСДРП (б)-ниң Москва Комитединиң чанынга ажылчын аныяктар эвилели тургустунган, оон бирги секретары Руза Черных турган.

Аныяктар эвилелдери Киевке, Харьковка, Тулага, Ростовка, Луганскиге болгаш өске-даа хоорайларга база тыптып келгилээн.

РСДРП (б)-ниң VI съездизи аныяктар шимчээшкининиң улам ыңайгы хөгжүлдезинге көнчүг чугула ужур-дузалыг болган.

Съездиниң соонда аныяктарның тарамык социалистиг организацияларын каттыштырарының идепкейлиг чорудулгазы эгелээн. 1917 чылдың августа фабрикаларның болгаш заводтарның ажылчын аныяктарындан төлээлерниң ниити хоорай конференциязына аныяктарның Петроград социалистиг эвилелин тургускан, оон кежигүннери 1917 чылдың декабрьда 15 мүң кижи чедир санаттынып турган. (Ажылчын аныяктарның «III Интернационал» деп Москва эвилели 1917 чылдың октябрь 8-те (21-де) ниити хоорай конференциязы кылдыр тургустунган).

Социалистиг революцияның тиилелгези дээш ам болур тулчуушкуннарга большевик партия, В. И. Ленин револючу аныяктарже улуг кичээнгейни салып турган. Большевиктер партиязының удуртулгазы-биле ажылчын-аныяктар эвилелдери Октябрьның боо-чепсектиг тураалыышкынын белеткээринге идепкейлиг киржилгелиг болган. Петроградка октябрь тулчуушкуннарынга элээн каш мүң аныяк ажылчыннар киришкеннер, оларның иштинде петроград аныяктарының сураглыг организакчылары Н. Смородин, Г. Дразев, М. Ратновский олар бар болган. Москвага Октябрь хүннеринде Кызыл гвардияның отряттарының 40 хуузу аныяк ажылчыннардан туруп турган.

Аныяктарның «III Интернационал» деп Москва эвилелиниң кежигүннериниң—Л. Люсинованың, С. Барболиннің, Н. Жебруновтуң болгаш баррикадаларга дидимнериниң өлүмү-биле өлген өскелериниң-даа эрес-маадырлыг чоруктары өлүм чок.

Коммунистиг партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринге аныяктарның чедиишкиниг киржилгезиниң кол үүлү болза, ажылчын болгаш тараачын аныяктарның чаңгыс аай Бүгү-россия организациязын тургусканы болган. 1918 чылдың июльде РКП (б) ТК-зының айтыышкынын өзүгаар ажылчын болгаш тараачын аныяктарның 1-ги Бүгү-россий съездизин чыылдырар талазы-биле Москвага организастыг бюрону тургускан. Аңаа Петроградтың, Москванын, Уралдың аныяктарының социалистиг эвилелдериниң төлээлекчилери киргеннер.

Ажылчын болгаш тараачын аныяктарның эвилелдериниң 1-ги Бүгү-россий съездизи 1918 чылдың октябрь 29-та Москвага ажыттынган. Аныяктар эвилелдериниң 22.100 кежигүннерин төлээлээн 176 төлээлер съездиге олурушканнар. Төлээлерниң 80 хуузу ажылчыннар болгаш тараачыннар болган. Төлээлерниң болгаш аалчыларның диңмиттиг адын часкаашкыны-биле В. И. Лениннің съездиниң хүндүлүг даргазынга бир үе-биле соңгаан.

Съезд аныяктарның Коммунистиг эвилелиниң кол үүлдерин хүлээп алган: аныяктар эвилели Россияның Коммунистиг партиязы-биле сагыш сеткил талазы-биле каттыжып, коммунизмниң идеяларын нептередирин болгаш Совет Россияның идепкейлиг тургузуушкунунга ажылчын-тараачын аныяктарны хаара тудар сорулганы салып турар болгаш большевик партияның удуртулгазы-биле ажылдап турар бот-тывынгыр организация болур. Съездиге аныяктар эвилелин — Россияның коммунистиг аныяктар эвилели (РКСМ) деп адаар деп шиитпир хүлээп алган.

Съездиниң ажыттынган хүнү 1918 чылдың октябрь 29-ту комсомолдуң төрүттүнген хүнү деп санап турар.

Чурукта: Россияның коммунистиг аныяктар эвилелиниң 1-ги съездизиниң төлээлери.

Сусанинниң кылган маадырлыг чоруун ол катаптаан

1953 чылда тулчуушкуннар диңмиреп турган. Фашистер барыын чүкче атканарлап бар чораан. Олар оруунга таварышкан бүгү-ле үүлдерни калчаалыы-биле үзүткен чоранннар. Эжелекчилерден камгаланмышаан, Барановка суурнун чурттакчылары арыгже чаштынып кирип турганнар. Сөөлгү тергеге 13 харлыг оол азыг кырган авалыг, ийи оол, бир кыс дуңмаларлыг чоруп олурган. Шак оларга немецтер халдаан.

— Каменский суурже баар орукту айтып бер!—дээш, кырганче офицер хол боозун шыгаай берген. Кыргын кижи кылаштай албас—буттарыы мунчургай кижи мен—деп бар-ла шаа-биле бадыткаан.

— Мен айтып берейн—деп, оол чугаалаан. Шаап халдаан совет шериглерден дезер дээш немецтер далажып чоруур дээрзин ол билип каан.

— Мегеледиң халак! — дээш, офицер кыжанган.

Төрээн черин пионер эки билир. Ынчанмыже эжелекчилерден ол өжүн негеп алыр деп шиитпирдеп алган. Оол оларны шорулгак черлер-биле эдертип, боду мурнап чораан, оон соо-биле—офицер. Оон артында үштеттинген эт-сеп сөөрткен терге, а хажыыларында немец солдаттар мунгаргай чоруп орган. Дүн дүшкен.

Малгаш-тулаа улам-на бергедедип турган. Офицер ажына берген. Оон кышкызынга оол: «Ам ак орукче үне бээр бис» деп, топтуг, оожум харылап чораан. Ынчаарга ак оруктуң орнунга Сновь хем көстүп келген, а оң болгаш солагай талада—чиндиргей чыыг тулаа апарган. Тергелер кадалып, аттар чөрүүлеп эгелээн. Эптиг үени шилип алгаш, оол, боо-хөө дизигейнин турда-ла карангы черже чаштына берген. Оол аалынга чүгүрүп чедип келгеш, болган чоруктуң дугайын медээлепкен. Эртенинде совет солдаттар гитлержилерниң отрядын узуткан каан.

Оолдуң эрес-дидим чоруунуң дугайын 1943 чылдың октябрь 3-те «Советская Украина» солун парлаан. Эрес оолдуң ады билдинмейн артkан. Информацияда мынча деп чугаалап каан:

«Барановка суржугаштың чоргааралы, украин улустуң шак ол төлептиг оглу ам кайдал? Оон дугайында алдар, чоргаар, дайынчы алдар бүгү Черниговщинада ужугуп тур...»

Ада-чурттуң дайынының төөгүзүнүң талазы-биле материалдар чыып турган, УССР-ниң Эртемнер академиязының Төөгү Институдунуң ажылдакчылары украин оолдуң кылган маадырлыг чоруунуң дугайында солунда үүлче кичээнгей сала берген. Сураа билдинмес маадырны дилеп эгелээн. Дидим оол болза, Черниговщинада Семеновск районнуң Барановка көдээ суурунда Николай Молчанов болган дээрзи чоокта чаа билдинген.

Дайзын үндүр сывыртkан соонда Коля өөренип эгелээн болгаш колхозту катап тургузарда улуг улуска дузалажып турган. Оон соонда оол ФЗО школазын дооскаш, Донбасска ажылдай берген. Үш чыл мурнунда Николай Молчанов Совет Армиянын хүрээлениинден демобилизастаттырган. Барановказынче ээп чана берген, ол ам Ленин аттыг төрээн колхозунда ажылдап турар.

Колхозтуң кижилери Николай Молчановка шынчы, биче сеткилдиг ажыл-ишчи болурга көнчүг ынак. Эрткен дайынга оон кылган сусанинчи маадыр чоруунуң дугайында ыры тараажылар чогаалып алганнар.

Н. РОМАНИКА.
(СЭТА-ның корреспондентизи).

ОБЛАСТА ЧАСКЫ ТАРЫЛГАНЫҢ БОЛГАШ ЧАЙГЫ ЧЕР АНДАРЫЛГАЗЫНЫҢ ЧОРУЛ ТУРАРЫНЫҢ МЕДЗЗЗИ

(1958 ч. май 31-де, хуу-биле)

Районнар	Бүгү чажып тарааны	Оон иштинде			Чайгы чер андарылгазы
		Ногаалар	Картофель	Кукуруза	
Тожу	198,0				
Чаа-Хөл	106,3	10,5	102,0	100,2	89,7
Тес-Хем	105,3	83,3	81,6	100,0	29,1
Бии-Хем	104,8	12,7	91,4	109,0	19,7
Таңды	104,7	16,6	77,2	100,0	31,7
Сүт-Хөл	104,4	35,0	100,0	102,8	—
Чөөн-Хемчик	104,4	16,9	98,5	106,1	49,1
Эрзин	104,3	20,0	72,5	105,3	15,0
Барыын-Хемчик	98,4	22,9	90,9	101,8	6,6
Каа-Хем	98,2	38,4	88,8	90,0	2,4
Улуг-Хем	97,1	23,6	73,6	76,7	17,1
Бай-Тайга	96,1	10,0	62,0	87,2	15,3
Өвүр	72,7		13,5	3,5	—
Совхозтар					
«Элегес»	120,4	57,8	83,3	102,0	68,7
«Межегей»	115,5	28,5	63,7	100,0	56,3
«Өөк»	103,2	—	26,6	72,3	24,9
«Барлык»	101,1	60,0	90,0	117,5	70,8
«ҮТКА 25 чылы»	80,3	16,6	100,0	100,0	—

Гектардан 300 центнер дүжүттү алыр

Мал чеми культураларның тарылгазынче, ылангыя кукуруза олуртулгазынче, ону ажаап өстүрериниче кичээнгей кайда эки тургустунган болдур, ында малдың продуктулуу бедик болуп турарын ажылдың практиказы улам-на бүзүреткен. Чаа-Хөл районнуң колхозтары бо чылын силос культураларын ниитизи-биле 510 гектарда тараан, оон иштинде 400 гектар кукуруза олуртур планны май 30-де 100,5 хуу күүсеткен.

СЭКП райкомунуң секретары эш Бегзиниң дыннатканын өзүгаар алырга, эрткен чылын районнуң колхозтары кукурузаны үүгле 250 гектарга олурткан. Ынчалза-даа ажаалданы багай организастаанындан чөгенчиг дүжүт алдынган. Үүгле чаңгыс «Тиилелге» колхозтуң үүгээр болган, гектардан кукурузаның ногаан массазын 150 центнерни ажаап алган.

Курск областың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кыйгырыын өзүгаар СЭКП Төп Комитединиң РСФСР талазы-биле Бюрозунуң доктаалын танышкаш, колхозчу тараажылар болгаш механизаторлар бо чылын кукурузаның гектарындан 300 центнерден куду эвес ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнген. Оларның сөзү боттуг ажыл-херектен карышпас.

Чугула культура болур кукурузаның чаагай дүжүдүн алырынга таарымчалыг бүгү аргалар бар. Бо чылын олуртулганы шуптузун куо болгаш курукkан черлерде чоруткан, оон хөй нуруузу суггаттыг шөлдерде. Кукурузаның чамдык шөлдеринге 190 ажыг тонна удобрениени чашкан.

Амгы үеде кукуруза олуртулгазын уламчылавышаан, чайгы ажаалдага белеткелди организастыг чорудуп турар. Ак-Талдың, Бажың-Алаактың болгаш Аймырлыгның суггат бугаларының ашталгазында тускай бригадаларны, арыктарны ылырынга звеноларны ажылдадып турар. Кукурузаның дөрбелчин-уяланчак арга-биле олурткан одуругларыныц аразын ажылдап кылырынга МТС «Беларусь» болгаш «ДТ-14» тракторларны чорударынга база белеткеп турар.

Хой бүрүзүнден 2,1 кг дүк дээш

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунга чоокта чаа «Совет Тыванын 5 чылы» колхоз каттышканы-биле бо чылын кыргыыр хойнуң саны 15567 баш четкен. Колхоз бо чылын бир хойдан-на 2,1 кг дүктү алыр болгаш дүктүң ниити чыыдазын 326 центнер чедирер деп планнаан.

Колхозтуң тус-тус хойжуларынга хол хачызы-биле май 20-де, а колхоз суурунга электроагрегат-биле 24-те кыргылданы эгелээн. Баштайгы дөрт хүннерде кыргаан 1089 хойдан 2025 кг азы ортумаа-биле бир хойдан-на 1850 грамм дүк алган. Кыргылданың баштайгы хүннеринде чамдык мурнакчы хойжуларның кадарып турар хойлары моон хөй дүктү берип турар. Чижээ, хойжулар Чамзырың кыргаан ирт бүрүзүнден 2,7 кг, Санчат-оол бир хойдан-на 2,4 кг дүктү ап турар болгаш олар бо чылын боттарынга алган хүлээлгелерин күүседип шыдаарын көргүзүп турарлар.

Оон-биле чергелештир чамдык хойжулар хойдан алыр дүктү көвүдедир дээш улуг күш үндүрбейн турарын кыргылда база көргүзүп турар. Чижээ, хойжулар Байыр-оол биле Найдыптың кададында хой бүрүзүнден үүгле 1,5 кг дүк алдынып турар.

Колхоз суурунда бир электроагрегатты тургускан. Тус-Тус хой жуларның коданнарында 127 кижи хой кыргып турар. Оларны хачылар болгаш дүк салыр савалар-биле хандырган. Дүктү чер-черден бөлүп сөөрттүрүнге болгаш дужаарынга ийи автомашинаны тускайлап тургускан.

Ынчалза-даа «Торгалыг» колхоз күрүнеге хөй дүктү бээр болгаш колхозтуң орулгазын көвүдедир бо чугула кампанияга чогуур белеткелдиг эвес киргени кыргылданың эгезинде дораан көстү берген. Суурда электроагрегатты тургузар механик кижи тып чадап тургаш, май 24-те арай боорда ажылдадып эгелээн. Электроагрегатка ажылдаар чамдык кыргыкчыларны өөретпээни-биле олар баштайгы хүнде орта ажылдап шыдавайн, 6 хачы-биле үүгле 83 өшкү кыргааннар.

Кыргылда чорудар пунктуларны, оларның оран-савазын чер-черге бөлүктер аайы-биле баш удур белеткевээнинден кыргылданы хойжуларның аалдарында тус-тус чорудуп турар. Колхоз баштаар чери чамдык хойжуларга дузалажыр кижилер чорудары-биле кызыгаарлаттынган. Бо байдал кыргыкчыларның күш-ажылын чөп организастаар, оон бүдүрүкчүлүүн бедидер, кыргылданың шынарын, кыргыттынган дүктү канчаар ажаап савалап турарын контрольдаар арганы бербейн турар. Оон ыңай аал бүрүзүнден дүктү бөлүп сөөрттүрүнге улуг шүүдел үнүп турар. Кошкар кадарчызы Чамзырай болгаш өске-даа чамдык хойжулар хойларның адаанга чадыг салбайн, шуут өдек кырында азы өлшык черге кыргып, дүктүң шынарын баксырадыр, чидириин улгаттырар четпестер бары илереп турар.

Хой кыргылдазында бо четпестер болза мал ажылының тускай эртемниглери: зоотехник эш Васильева биле мээң база колхоз баштаар черинин дүк бүдүрерин көвүдедиринге часкы кыргылда кол рольдуг болурун чедир көрбейн, эрткен чылдарда ышкаш ала-чаягаарлаашкынга киргенивисти айтып турар.

Бир эвес бо четпестерни үзүткаар дээш шиитпирлиг хемчеглер албас болза, кыргылданың шынарын кудуладыры, хуусаазын узадыры, дүктүң чидириин улгаттырары чугаажок. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,1 килограммдан куду өвес дүктү ыяавыла кыргып алыр ужурлуг бис. Ийи агрегаттарның ажылын үзүктел чок болдурар, хол хачызы-биле кыргылданы чер-черге бөлүктер аайы-биле организастыг чорудар, кыргыттынган дүктүң үчедун ылап кылыр, оон-биле кады дүктү күрүнеге дужаарын хөрүтда чорудар херек.

Электроагрегатта-даа, хол хачызы-биле-даа ажылдап турар кыргыкчы бүрүзү бодунуң нормазын үүгле күүседир эвес, харын ажыр күүсеткен турар ужурлуг.

М. ЛАЙЗАА,
зоотехник.

Чурукта: «Торгалыг» колхозтуң чолаачызы эш Д. Кызыл-оолдуң баштайгы кыргыттынган дүктү күрүнеге дужаары-биле аппар чыдары.
Фото В. Лутковтуу.

ОБЛАСТЫҢ ТУДУГЛАРЫНДА

★ ★ ★

Чадаана хоорайда чаа тудуглар

Чөөн-Хемчик районнуң төвү Чадаана хоорайда чаа тудуглар чыл келген тудум-на улам калбарып турар. Чуртталга бажыңнарының болгаш будүрүлге тудуун райпонуң (даргазы эш Березкин) коллективи калбарткан. Бир чыл дургузунда 7 муң тонна дусту болбаазырадып кылыр күүлүг чаа заводтуң тудуу амгы үеде дүрген темпилиг чоруп турар, ону бо чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирер.

Чадааананың тараа хүлээп алыр пунктузунуң ийи каът чаа дээрбезиниң тудуу база бо чылын доостур, ук дээрбе болза, областың барын талакы районнарының ажылчы чоннарының далган талазы-биле хереглелин бүрүн хандырар. Районнуң кижи эмнелгезиниң чаа корпузунуң тудуу чоокку хүннерде доостур, аная эмнелгениң янзы-бүрү 20 кабинеттери ажылдаар.

Бир болгаш ийи-ийи аал ишти чурттаар чаа бажыңнарның база 125 аът күштүг локомобиль-биле ажылдаар чаа электростанциязының тудуу Чадааананың машина-трактор станциязында дүрген чоруп турар. Чуртталганың, будүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың өске-даа чаа-чаа тудуглары Чадаана хоорайда улам калбарган.

С. ИКОННИКОВ.

Колхозтарда тудуг ажылы

(ЧАГААЛАР ДОПЧУЛАЛЫ)

Барыын-Хемчик районнуң Эргин-Барлык чеди чыл школазының эрткен чылын туткан улуг интернадының крышазы кылдынмаан турган. Ону тудуг бригадазында херээженнер крышалаарын хүлээнген, олар интернатты крышалап шыдаар дээрзин колхоз баштаар чери билир. Часкал, Удуш, Арышпаа, Досумаа, Бавый-оол ышкаш шеверлер, мергежилдиг тудугжулар оларда хөй.

Бригаданың бызаңчы херээженнери сөзүн эзлеп шыдаан, интернаттың крышазы кончуг эки кылдынган. Олар ам башкылар чурттаар ийи өрээлдерлиг чаа бажыңның тудуун кылып турар.

С. ТОЙЛУ.

* * *

Тожу районнуң «Май бири» колхозунуң тудуг бригадазында күш-ажылдың организастыы эки тургустунган. Ажылдың будүнгүрү, эки шынары дээш чарыш кижи бүрүзүн улам сорук киирип турар.

Бригада сөелгү хүннерде чуртталганың 13 бажыңнарын ажыглалда киирген. Ам автомашиналарга чаа гаражтың тудуун кылып турар. Дамыкай, Хүлербен, Хемчикпен, Кушкажай оларның үлегери бригадада калбарган.

А. БИРИҢНЕЙ.

* * *

Чөөн-Хемчик районда «Хорум-Даг» колхоз Дөң-Терек сүт-бараан фермазында 300 инек кирер кажаны даш-биле кылып эгелээн. Ооң узуну 200 метр, дооразы 50 метр.

Даш тудугда 20 кижи доктаамал ажылдап турар. Эш Чимит-Балдырның удуртуп турары ол бригада амгы үеде тудугнуң фундаментизин салып турар.

К. ДАДАР-ООЛ.

* * *

Тес-Хем районнуң Берт-Даг чеди чыл школазының башкылары болгаш ажылчыкнары школага мастерская бажыңын тудуп алырын ниити хуралынга шиитпирлээн турган. Олар сөзүн эзлеп шыдаан.

Узуну 12 метр, дооразы 6 метр тудугну он ажыл хүннеринде кылып доокан. Амгы үеде ооң сөңгаларын, иштики дериглерин кылып турар.

В. ЗРЕНЧИН.

* * *

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» колхоз Актың хеминге көвүрүг тургузарын шиитпирлээш, ол өзугаар күүсеткен. Ол чугула тудугга эш Дажы-Намчылга удуртурган 20 кижи өлүүн үениң иштинде үзүктел чок ажылдап келген.

Калбаа 4 метр, хемни кежилдир узуну 50 метр көвүрүгнү адаанга дөрт бажыңны азыгландыр туткаш, оларның иштинге даш тырып быжыглаан. Ам ол көвүрүгүн хөй малды-даа, машиналарны-даа саат чок кежирип турар.

К. ДАДАР-ООЛ.

Чаа магазинни тудуп турар

Барыын-Хемчик районнуң «Совет Тыванның 5 чылы» көдээ ажылагый артелиниң төвүнде чаа магазиниң тудуу дүрген чоруп турар. Ук магазинни тударынга тудугжулар эштер Сангыы, Быдын-оол, Хунакай, Хеймерек, Матыржык олар идепкейлиг киржип, мурнакчы ажылдап турарлар.

М. ЧҮЛДҮМ.

Яслиа ажыглалда

Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозка яслини ажытканы—чаш уругларлыг колхозчу иелерге колхоз будүрүлгезинге идепкейлиг киржир арганы берген.

Яслиде амгы үеде 17 бичии уругнуң оруннарын белеткээн болгаш колхоз баштаар чери уругларның культурлуг өзүп доругарынга эргежок чугула үүлдерни яслиге салып берген.

Т. ОПУШТАЙ.

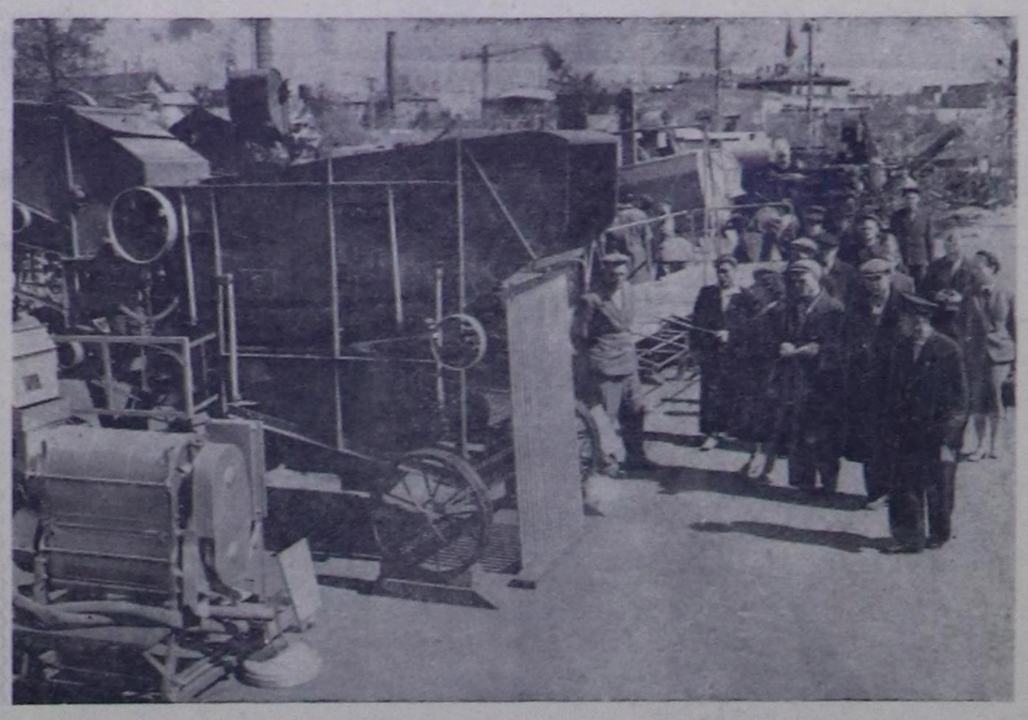

Колхозтар садып алзын дээш, оларга саналдап турар көдээ ажыл-агый техниказын Бүгү-эвилелдиң Көдээ ажыл-агый делгелгезиниң көрүкчүлери улуу-биле сонуургап турар. Көдээ ажыл-агый машиналарын делгээн шелге улус кезээде хөй болур.

Чурукта: Тыва областан барган бөлүк механизаторлар көдээ ажыл-агый техниказын көргүскен шелде.

Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылынче кичээнгейни күштелдирер

(РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР)

Сүт-Хөл райпозунуң садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты калбарткаының түүнелинде чамдык магазиннер боттарының бараан саарар планын ай бүрүзүнде чедишкинниг күүседип, садып алыкчыларның хереглелдерин эки хандырып турар.

Ылаңгыя «Алдан-Маадыр» көдээ ажыл-агый артелинде магазин эргелекчизи эш Сапыян, Киров аттыг колхозта—эш Өрге, район төвүнде садыгжылар эштер Павлов, Мунзак олар чоннуң хереглелдерин сагыш човангыр өзу-биле хандырып, социалистиг чарыштың типлекчилери болуп турарлар.

Ооң-биле чергелештир четпес ажылдап турар магазиннер болгаш садыгжылар база бар. Чижээ, «Ишкин» колхозта магазин эргелекчизи эш Часкал, «Чырык орук» көдээ ажыл-агый артелинде — эш Дагба олар бараан саарылгазының планын бо чылдың апрель айда ыракта чедир күүсетиннеринер. Ол ышкаш район төвүнде столоваяның ажылы сөелгү үеде баксыраан. Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын бедик деңнелге тургузарынче хүн бүрүнүң кичээнгейин угландырары райпо баштаар черинден негеттинип турар.

П. ШОКПАА.

* * *

Бай-Тайга райпозунуң чамдык садыгжылары боттарының хүлээлгелерин четпес күүседип, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарынга ажылчы чоннарның хереглелдерин багай хандырып турар. Маңаа чижек кылдыр райпонуң Шуйда магазинниң эргелекчизи эш Фролованы айтып болур. Магазинниң ишти хирлиг, барааннарны холуштур чыып каан чыдар, а ук барааннарны эмге-сексели кылдыр чурум өзугаар чыскаан делгээр дугайында садыгжы сагыш салбайын келген.

Магазин эргелекчизи эш Фролова малчыннар ортузунга садыгны чайгы үеде үлегерлиг организастаар чугула хүлээлгезин уттуп, мал фермаларында, ырак одарларда ажылдап, чурттап турар малчыннарга чугула хереглелдиң барааннарын аппарын садыглаарын организаставайын келген.

Садыг черинге арыг-шеверни сагывас, хереглекчилерни хүндүлеп көрбес чорукту райпонуң ажылагый болгаш бараанчыдылга магазинниң эргелекчизи эш Исаев болдуруп келген. Садыгда ылаңгыя аъш-чем барааннары довурак-доозуннуг апарган чыдары хаая эвес.

Үстүнде магазиннерниң ажылында бо четпестер райпонуң даргазы эш Моңгуш-оолга, садыг килдизиниң эргелекчизи эш Поповка билдингир. Ындыг болза-даа, садыг черлериниң ажылында четпестерни чайладырынче угланган тодаргай хемчеглерни олар ап чорутпайын турарлар.

С. СУВАҢ,
Д. ДЫВАН.

* * *

Эрзин райпозунуң хамаарылгазында чүгле чаңгыс столовая бар. Ооң ажылын экижидер дугайында айтырыгны хуучуларның хуралдарында мооң мурнунда чаңгыс эвес удаа чугаалажып, чугула шиитпирлерни дугуржуп ап келген. Ынчалзажок, ук столоваяның ажылы сөелгү үеде улам баксыраан. Ында белеткеп турар чемнерниң шынары кудулаан, ассортименти экиживаан.

Столоваяның ажылының сегивейн, харын улам баксырап турарының кол чылдагааны чүдел дизе, чаңгыс-ла столоваязының ажылын экижидер дугайында райпо баштаар черинин (даргазы эш Моңгуш) сагыш салбайын келгенинде. Столоваяның ажылын сегидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ап чорударының орнунга, райпо баштаар чери кажан садыг шугумунга самчыгдал кылган азы багай ажылдаан кижилерни столоваяже шургудуп чорудуп турар. Чижээ, райпонуң аъш-чем барааннарының магазининге мооң мурнунда ажылдап тургаш, хөй түүнүг самчыгдал кылган 3 кижини кеземченин харыысалгазынче киирериниң орнунга, оларны столоваяда ажылдадып алган туруп турар.

Ниитиниң чемненилге чери болур бо столоваяның ажылын сегидеринче угланган тодаргай хемчеглерни алыр үези ам келген.

К. ВЛЗЕЙ.

Лекция пропагандазын [калбарттыр

Тес-Хем районда лекция пропагандазы сөелгү үеде өлүүн өкижээн. Политиктиг болгаш өртем билиглер нептередир ниитилелдиң район салбырының кежигүннери бо чылдың бирги кварталында болгаш апрельмай айларда чон ортузунга янзы-бүрү темаларга 148 лекцияларны номчаан. Чамдык лекторлар, ылаңгыя эштер Замыслов, Иргит Бичеоол, Григорьев, Аракчаа, Иванова, Далай-оол болгаш өскелер-даа колхозчуларның, ажылчын, албан-хаакчыларның мурнунга лекцияларны номчуп турар.

Ындыг болза-даа лекция пропагандазында ам-даа четпестер бар деп чүвени айтыр херек.

Ниитилелдиң районда 42 кежигүннериниң лекция номчулгазынга чүгле 27 кижи киржип турар, ылаңгыя Тес-Хем МТС-тиң агроному Назарова, башкы Чараш-оол, Самагалдай ортумак школазының директору эш Биче-оол, Козлова, Лопатин болгаш оон-даа өскелер бо чылын чаңгыс-даа лекция кылбаан. Бо чылдың дургузунда районнуң төвүнде культура бажыңынга чүгле ийи удаа лекция болган, ол ышкаш колхозтарга, район төвүнде албан черлериниң коллективтеринге лекция номчулгазы ховар чоруттунуп турар. Район төвүнде ең улуг коллектив болур школа ажылдакчыларынга, үстүү класстарның өөреникчилеринге чыл эгезинден бээр чаңгыс-даа лекция болбаан.

Шажынга удур болгаш хоойлу дүрүм дугайында лекциялар районда барык номчуттунмайын турар. Ол чорукту ажыглап алгаш чамдык кижилер арагалап алгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, эргиниң бурган шажын хүннерин өзүлап демдеглээр чоруктар бар.

Самагалдай суурнуң чамдык чурттакчылары «васька», «чеди улуг хүн» дээр эргиниң бурган чүдүлге хүннерин байырлап турган. Суурнуң өлүүн хөй херээженнери апрельдиң 27-де дагаа чуургаларын будуп алгаш, ында ортумак школаның өөреникчилеринге тарадып турган. Оон соонда бир хүн Самагалдайның магазиннериниң өлүүн хөй ажылдакчылары «васька» хүнүн байырлаарывыс ол дээш ук магазиннерни хатташ ажылдаваан.

Политиктиг болгаш өртем билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң кежигүннериниң аңгыла партия болгаш комсомол райкомнарының чанында илеткелчилер бөлүктери база бар. Ол бөлүктериниң кежигүннери база-ла илеткелдер, лекциялар кылбайын турарлар. Ылаңгыя райкомнуң ажылдакчылары эштер Севээн, Булатов «чай чок бис» дээш лекция номчувайн турар. Районнуң харылзаа конторазының начальниги эш Шотохин, райвоенком подполковник эш Локсан, МТС директору эш Жигалов болгаш өске-даа чамдык эштер лекциялар, илеткелдер кылыры бистиң хүлээлгевис эвес дээр хөөнү илередип турарлар.

Ниитилелдиң район салбырының удуртукчузу эш Ширнен бо ажылга инициативчи эвес болуп, ниитилелдиң кежигүннериниң идепкейин бедидер, чаа кежигүннер киирип алыр дугайында чогуур кичээнгей салбайын турар.

К. САЛЫЫ.

Интернат септелгези эки чоруп турар

Чаа-Хөл районнуң Үрбүн чеди чыл школазының интернадының ажылынга 1957—1958 өөредилге чылының эгезинде бергелер таваржып турган: өөреникчилерниң орунары, иштики, даштыкы хептери чедишпес, оларны ажыл-агыйжы өзү-биле тып садып алыр суг дээн ышкаш. Ынчаарга интернаттың эргелекчизи эш А. Содунам ол четпес үүлдерни четчелеп алыр дээш райкууском, облоно дээш хөй черлерге чоруп, бодунуң сорулгазын чедип алган.

Амгы үеде интернаттың девискээринде бир га хире черни кажаалап турар, ол ажылга өөреникчилер С. Саша, Ч. Марташ-оол, Х. Сара, Д. Дамбыш олар идепкейлиг киржип турарлар. Олар 40 өргеннерни кадаан болгаш 8 терге чыраанны сөөрттүп эккелгеннер. Интернаттың чанында ыяштарны тарып олуртkан болгаш оларны өөреникчилер суттарып турар.

Септелгеге хереглээри-биле 3 тонна 200 кг чугайны Кара-Суттан, 3000 туйбуларны Ак-Туруттан Ленин аттыг колхозтан, өске-даа чамдык чугула үүлдерни Шагаан-Арыгдан эккеп алгылаан.

«Найырал» колхозтуң колхозчулары 480 кубометр токпак ыяшты школага хап белеткээн. Ыяшты ол-ла өзугаар Шагаан-Арыг МТС-тиң 3 машиналары сөөрттүп берип турар болгаш теректерден аңгыда 250 кубометр дыт ыяшты сөөрттүп алган. Ыяш чүдүрүкчүлери А. Содунам, Кыдат-оол, Д. Стал-оол олар кызымаккай ажылдап турар. Ыяш дажып турар чолаачылар, ылаңгыя эштер И. Степанов, В. Фурсов олар амыр-дыжын бодавайн ажылдап турарлар.

Ындыг болза-даа школа эргелекчизи эш В. Шажаевтиң талазындан кижилернин кылган ажылы дээш төлевирни будулдура бээр үүлдер ажылга саадалдарны болдуруп турар, ону өөренип көрзе чогуур.

В. АРАКЧАА.

Дуржулгалыг башкы

Борбак хүрең арынныг, оожум, хынамчалыг характарлыг, ортумак дурт сынныг херээжен башкы столдан туруп келгеш, партада олурган оолдуң эктин орта холун салган:

—Сен интернатка чамдыкта аянныг-даа, хөлүг-даа ырлай каттылаптар-дыр сен, Көк, сээн ол ырларынны маная кады ырлажып көрээли — дээш, Толгар Сергеевна өөдан атказар баскаш, суугу чанынга барып туруп алган. — «Төрээн хемимни» ырлажыыл.

Көк-оол Саяа класска чүве ыыттавас, бөрүк, өөрүнге каттышпас чаңныг оол турган. Ынчангаш ол башкының айтырыынга дораан харыылаваан. Куду көргеш, арны кызып, буттарын шала кырынга сылыраткан. Оон башкызынче ол чү дээр ирги дээнзиг, аткаар дүрген көре казапкаш, улуг тынган. Толгар Сергеевна оожум ырлап эгелээн. Көк-оолдуң арны хуулуп каап олурган: бирде канчап ырлаар чоор деп бергезинген-даа ышкаш, бирде ыяткан-даа ышкаш апарган. Кажан башкы ырның ийиги одуруун эгелепкенде, Көк-оол ырлап эгелеп чоруй ара соксаан.

— Эки-дир, Көк, ам база...

Көк-оол ырлап орда оон үнү башкыга шал-бул четсе-даа, ырның аялгазын билир болган. Толгар Сергеевна хүлүмзүрүп, өөрүшкүлүг боданган: «Чок, Көк-оол ырлап шыдаар, ынчалза-даа арай-ла бөрүктүр ийин, ынчаарга концертке киириштирип тургаш ооң ыядычал чоруун чидирерин шенеп көөрдүр». Ол туштa классче Маман-быс Ооржак кирип келгеш, хомудаан аянныг:

— Башкы, бистен концертке ойнаар уруглар эвээш-тир, а үш класстан хөй-дүр—дээш үнер деп чорда Толгар Сергеевна ону доктаатkан:

— Ажырбас, ойнаар уруглар тыпты бээр, бо Көк-оол-даа болза киржип болгай-ла.

Толгар Сергеевна класска-даа, ооң бажыңынга-даа Көк-оол-биле хөй удаа чугаалашкан. А бөгүн ол: «Көк-оол концертке киржип болур» деп дидими-биле шиитпирлээр аргалыг болган. Мурнундагы Көк-оол эвес, а чугаакыр, дидим оол апарган —деп ол бодаанган. Шынап-ла Толгар Сергеевна ооң-биле кичээнгейлиг үзүктел чок ажылдаан. Кичээл соонда ону класска артырып каап сурган, күүседип шыдапкы дет бичии даалгаларны берип, ону эки күүсеткен болза Көк-оолду бүгү класска мактап чарлаар турган. Ынчалза-даа ону чазык, хөглүг оол кылдыр эде кижизидер дээш хөй күштү үндүрген. Бөгүн концертке барып кириш, соонда хынаар мен, Көк-оол, деп Толгар Сергеевна сурган чугаалаш, класстан үнүп чоруй барган.

Канцелярияга чамдыкта школаның башкылары чыглып келгенде Толгар Сергеевна «берге уруглар» дугайында болган чок-ла чугаалап эгелээр.

— Досумаа дээрге шоу эттинген, а Көк-оол ам-даа берге-дир.

— Кандыг бергел? — деп, школаның өөредилге эргелекчизи Зуева айтырган.

— Ооң ыядычал, бөрүк чоруун чидирип алза...

— Мен бодаарымга, бо башкының ол өөреникчизи сөелгү үеде бола оолдар-биле чугаалашкан, ойнаан чоруур апарган-дыр, оолдуң дугайында дыка-ла сагыш салган башкы-дыр—деп, бир башкы бодунуң билгенин чугаалаан.

Школаның дуржулгалыг башкылары Зуева, Тары-Сүрүң суглар кайы класста кандыг аажы-чаңлыг уруглар барыл, олар-биле класстарның удуртукчу башкыларының канчаар ажылдап турарын чугаалашканнар. Хөй чылдарда ажылдаан, хөй дуржулгалыг башкы боор га ону өөрү башкылар аажок хүндүлээр, ооң дуржулгазын өөренирдер. Алдарлыг совет педагог Макаренконуң педагогиктиг чогаалдарын Толгар Сергеевна хөй удаа номчуп, өөренип, аныяк салгакчыларның аажы-чаң, кижизидилгезиниң янзы-бүрү талаларлыг айтырыгларын чогаадыкчы өзү-биле дилеп, тып чоруан.

Аныяк башкыларны ол чандыр көрбес, оларның ажылдап эгелээнин айтырып, бодунуң ажылының аргаларын чугаалап берип келген. Ол бүгүнүң ажыктыг түүнелдерин болдунуң хүн демдеглелинге бижип турар. Ында чамдык мындыг демдеглелдер бар: «Өөреникчилерден ажылга кым эң-не кежээ, билигге туралыгыл, олар-биле тускай чугаалажыр», «Саяны звено даргазынга чедир депшидер дугайын улуг вожатый-биле дугуржур», «Онаалгазын эки күүсеткен уруглардың бажынга кичээлдеп турар аргазын бөгүн класс шагында чугаалажыр»...

Мындыг таварылга болган. Ийи дугаар класска ийиги чылчы болуп арткан Кызыл-оол Ооржактың өөренири багай, кичээлден озалдаар турган. Оон-биле чүү кылза экил? деп айтырыг ооң мурнунга турун келген. Толгар Сергеевна баштай Кызыл-оолдуң авазы-биле чугаалашкаш, оглундарның бажынга турар байдалын меңээ дыңнадыр силер деп иеге чагаан. Даартазында демги ие школага келгеш, Кызыл-оолдуң бо эртен бажың дашты аштаанын, кежээ ыяш чарганын чугаалап берген. А башкы класс мурнунга Кызыл-оолду эр-хей деп мактаан. Ооң соонда класстың уругларының номнарын эдилеп турарын хынаарын Кызыл-оолга дагзын, база бир арганы хереглээрин бодап алган.

Кызыл-оол ол даалганы багай эвес күүсеткен. Толгар Сергеевна оон мындыг түүнел үндүрген: Кызыл-оолдуң өөренири арай кошкак, ынчалзажок чалгаа эвес оол. Ооң ажылга кежээ чоруу ышкаш, ону эки өөрениринге кижизидип болур аргалар бар. Оон бээр Кызыл-оолду онаа хайгаарап, эки өөредилгелитлер-биле кады кичээлделип, немелде кичээлге артырып, күүседип кээри-биле тускай даалгаларны берип-даа турган. Чоорту Кызыл-оолга «ийи» демдектер чок болуп, кичээлден озалдавас апарган. Толгар Сергеевна ол чедишкинге доктаап кагбаан. Класстың иштинде кошкак өөренип турар бир өөреникчи-биле Кызыл-оол ийиге эрткен кичээлди каптаптаар талазы-биле даалганы бергеш, оларның тус-туста канчаар күүсеткенин деңнеп, түүнелин отряд чыжынга чугаалажыр бис дээн.

Толгар Сергеевна бистиң кайгамчыктыг Төрээн чуртувустуң практикага дапкан башкылары ышкаш, хөй чылдарда чыгдынган, чыл бүрү чаартының орар өөредикчи ажылынга кол даянып чоруур. Аныяанда бир-же дугаар башкылап киргеш, кандыг бергелерге таваржып чораанын, оларны канчаар ажып эртkенин, башкы деп хүндүлүг аттын эдилекчизи болур дээш билиглерин мөөнеп келгенин ол мынчаар сактып чугаалап турар: «1942 чыл чүве. Чадаана ортумак школазынга башкылап кирдим. Мээң клазымга янзы-бүрү аажычанныг, кижи зайынга белен-не кирбес уруглар тургулааныы амдаа утпас мен. Оларның чүте ындыын ынчаарда, амгызы ышкаш ылгап билбес турган мен. А чоорту туруштуг ажылдың түүнелинде ол, боралгак сугну өттүр сай дажының көзүлбези ышкаш, аайы тывылбас аажы-чаңнар башкарлып, өскерли бээр чораан. Маңаа чүтле башкылар коллективиниң кызымак чоруу эки дузалаар... Бодап көрүүндээн, амгы мээн ийиги клазымга өөредилге чылының эгезинде кандыг уруглар чок турган дээр боор. Ооржак — бөрүк оол, Сашый-оол Моңгуштуң идик-хеви-даа, өөредилге херекселдери-даа үргүлчү хирлиг чоруур. Ам олар эттинген, сыр өске уруглар апарган. Оларны эки кижилер кылыр дээш мээң ажылымга башкылар, клазымның өөреникчилери дузалашканнар».

Өөреникчилерни чымчак сеткилдиг, бот-боттарының сес-домаан үнелен билчир чорукка кижизидер төлээде, Толгар Сергеевна база бир мергежилди ажыглап турар. Бир катап ийигиклассчы Досумаа бөгүн күш-культура кичээли болбас деп өөрүн чаа мегелээн. Досумаанын ол мегезин илередип, ооң-биле чугаалажырын клазының ударник өөреникчизи Татьяна Ооржакка дааскан. Досумаа шынап-ла мегелепкен оол болду деп Татьяна башкызынга чугаалаан. Досумаага ооң чаңгыс классчы эки мегечидир сен, ону башкывыс дыңнаандыр дээрге шынап-ла ыядынчыг болган. «Кажан чаңгыс класска өөренип турар эжиниң четпестерин ол-ла класстың өөреникчизи эдип ап шыдаптар болза, ол башкының ажылын улуу-биле чиигедир болгаш уругларны хүндүткелге чаңчыктырар»—деп, Толгар Сергеевна чугаалап турар.

Кежээлерде, даартагы хүннүн кичээлдериниң база ол хүн класска чорудар организастыг ажылдарның планын чогаадып турда, ооң хүн планынга чаа-чаа тывызык бодалдар бижиттине бээр. Чижээ, кичээлдиң эгезинде онаалга хынаар азы эрткенин каптаптаар апарганда, айтырары-биле класста эн-не кошкак билиглиг, ооң мурнунда хүннерде кандыг-бир өртемге бажың онаалгазын күүсетпээн, «3»-тен куду демдектерни алгылаан уругларны бижип алгаш, олар-биле тускай ажылдаар болгаш кичээлге эки өөреникчилер-биле орнаштыр айтырар. Ындыг арга өөренип эрткен темаларны бүгү класстың бир десги билип алырын чиигедир. Толгар Сергеевна хүн бүрү бир-ле өөреникчи-биле өөредилгеге, хөй-чиити, пионер ажылынга киржилгезин сүмележир. Ол кыска танылга бүрүзү, класста бар турар четпестерни болгаш чаа чедишкиннерни дүрген илередип болур. «Орус дыл ному чедишпезинден кичээл каптаптаары берге-дир» — деп уруглар бо-ла чугаалай бээр турган. Ном дугайында ол айтырыг школаның башкылар чөвүделинин хуралынга чедир база катап тургустунган.

Өөреникчилери-биле кады экскурсиялап, агаарлап, шефтен чораан келгенде, ооң хүн демдеглелинге бо болгуже чедир таваржып көрбээни солун таварылгалар болдуна бээр. Чазын ийигиклассчылар хаван фермазынга чораан, малчыннарның хаван чемгерер кажаалының иштин арыглап турда, Толгар Сергеевна чалгаа оол дирткен Көк-оол Саяның, мегелей кааптар Досуманың сөөрткүүш-биле бок сөөрттүп эки ажылдаанын көрген. Оларның идепкейин ол-ла фермага мактаан. Көк-оолду башкы эки өөреникчите чедир кижизидил шыдаан. Ол ам класста пионер звенозунуң даргазы, ударник өөреникчи, ыры, танцы бөлүмнериниде өөренип турар, эки өөреникчилерниң район слёдунга база чораан.

Уругларның күжү, идепкейбиле кылган бичии-даа бол ажылдарын тооп, үнелээр чорук оларны ниитиниң ажылынга ынак, сонуургалдыг болурунга кижизидер дээре аргаларның бирээзи деп Толгар Сергеевна бодунуң 16 чыл иштинде ажылының дуржулгазындан билир. Ол «Комсомолдуң 30 чылы» колхозта партия организациязының бюро кежигүнү. Партияның ниити кежигүннериниң болгаш бюрозунуң хуралдарынга школа ажылынче угланган тодаргай саналын берип турар.

Башкының уруглар-биле методиктиг ажылында кол үүл—уруглардың тус-тус онзагай характер байдалын өөренип көөрү болгаш оларны класстың, школаның хөй-ниити амыдыралынче медерелдиг-биле киириштирери болур дээрзин ол эки билир. Ынчангаш ооң бо талазы-биле чыгдынган арга дуржулгазы бо өөредилге чылының түүнелинде көзүлген. Тары-Сүрүң Толгар Сергеевнаның башкылап турар ийи дугаар класы Барыын-Хемчик районнуң Аянгаты чеди чыл школазында эң дээре, эки өөредилгелиг класс деп саналган.

А. НУГУУРАК.

Ном садыглаашкынын үлегерлиг организастаар

Чоннун, ылангыы көдээнин ажыл-ишчилериниң оргузунга ном садыын үлегерлиг организастаары — политиктиг чугула сорулга. Бистиң областың хереглел кооперациязының ажылдакчылары ажылчы чоннарга ном садарын организастаар талазы-биле сөөлгү үеде элээн боттүг хемчегларни ап чоруткан. Чижээ, 1955 чылда областың ажылчы чоннарынга 1 миллион 157 муң рубльдиң номнарын садыглаан болза, 1957 чылда барык үш миллион рубльдиң янзы-бүрү номнары саттынган.

Амгы үеде областа ном садар тускай 22 магазиннер, 8 киоскилер, союзпечать чериниң 15 киоскилери, хереглел кооперациязының көдээде 52 магазиннери ажылчы чоннарның оргузунга янзы-бүрү номнарны тарадып, садыглап турар. Оон иштинде Каа-Хем райпозунуң көдээде бүгү магазиннери номнарны көдээниң ажыл-ишчилеринге садыглаарын организастаан. Ном садыының магазиннери областа чыл бүрүде ажыг турар. Чонга ном садарының улуг ужур-дузазын барымдаалаан, ном садыының тускай магазинин Улуг-Хем райпозу Шагаан-Арыг хоорайда ажыткан.

Чоннун оргузунга номнарны садып тарадырынга шалыпчы айларны чер-чериниң комсомол организациялары-биле дем-каттыжып алгаш, организастаар чорук эки түннелдерни берип турар. Чижээ, ном тарадырының талазы-биле чоокта чаа организастаан шалыпчы айның үезинде янзы-бүрү хөй санныг номнарны чонга саткан. Ол-ла үеде чүгле Кызыл хоорайга безин 50 ажыг муң рубльдиң номнарын садыглаан болуп турар. Ол ышкаш ном тарадылгазының шалыпчы айының үезинде Чөөн-Хемчик, Эрзин, Каа-Хем районнарның комсомол организациялары, хереглел кооперациязының ажылдакчылары мурнакчы ажылдап, эки түннелдерни чедип алган.

Бо чугула ажылга мурнакчы киржип турар комсомолчуларның болгаш аныяктарның саны областа өскен. Көдээ ажыл-агый эргелелинде эш Пигорева, Кызылдың № 7 школазында эш Медведев, Чадаана эмнелгезиниң ажылдакчызы эш Чашолова болгаш өскелер-даа хөй санныг номнарны шалыпчы айның үезинде чонга садып таратканнар.

Ном садар чугула ажылды бистиң областың байдалынга таарыштыр хереглел кооперациязының системазынче шилчиткен. Ол чорук чоннун оргузунга ном садары ышкаш чугула ажылче кичээнгейни хүн бүрүде күштелдиреринде горөө, райполар, сельполар болгаш рабкооптар баштаар черлеринде хүлээдип турар. Ындыг турбуже, чамдык хереглекчилер иштилелериниң удуртукчулары ном садарының хөрөөнче чогуур кичээнгейни амга чедир угландырбайн, ол чугула ажылды ийиги чергениң хөрөө кылдыр көрүп турар.

Көдээ магазиннерде бар бүгү номнарны садыг баазазынга аппарып дужаар дугайында шын эвес айтышкынны Сесерлиг сельпозунуң даргазы эш Яхненко садыгжыларга берген турган. Бодунун ол шын эвес айтышкынынга хамаарыштыр оон медеглээни болза:

— Бар номнарны садыг баазазының складтарынга шыгжадып дужаар херек, а кажан чурттакчылар номнар хереглей берзе, оларны складтардан дедир ап алгаш, садыглаай-ла бис. Ном садар чугула ажылды чедир үнелеп көрбес чорукту Чаа-Хөл райпозунуң даргазы эш Наксыл, Барыын-Хемчик райпозунуң даргазы эш Наймит-оол, Бай-Тайга райпозунуң даргазы эш Монгуш-оол олар болдуруп келгеннер. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң чугула чепсээ болур номну чонга садар ажылды чедир үнелеп көрбес чорукту моон соңгаар канчап-даа болдуруп болбас.

Ном садыын ылаңгыы көдээ черлерде, бирги эзлчегде мал фермаларында, хову бригадаларында дыка четпес организастап турарын демдеглээр херек. Ол ышкаш чаа номнар көдээ магазиннерже дыка хожудап чедип турар, номнарның делгелгелин ында ам-даа четпес организастаан. Малчыннарның, тараажыларның, тудугжуларның оргузунга политиктиг литератураның, уран-чүүлүң болгаш көдээ ажылагыйның янзы-бүрү номнарын садыглаарын үлегерлиг организастаар чорук чер-чериниң садыг ажылдакчыларының чугула хүлээлгелериниң бираззы болур.

Номнарны пропагандалаарынга болгаш тарадып садыглаарынга комсомол организацияларының киржилгезиниң дугайында тускай докладалды ВЛКСМ-ниң Төп Комитеди эрткен чылдың декабрь айда хүлээп алган. Ол докладалды комсомол обкому (секретары эш Юмбуу) болгаш ВЛКСМ-ниң чамдык райкомнары ыракта чедир күүсетпейн турар. Комсомол Төп Комитединиң ол докладалын ВЛКСМ-ниң обкому, хооркому болгаш райкомнары моон соңгаар амыдыралга боттандырар, номнарны тарадып садыглаар талазы-биле хереглел кооперациязының ажылдакчыларынга боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

Чонга номнарны тарадып садыглаар ажылды үлегерлиг организастаары хереглел кооперациязының чер-черде бүгү ажылдакчыларындан негеттинип турар.

Е. ЗЯБРЕВ,
облпотребсоюзтуң ном садыының кылдызының эргелекчизи.

Башкылар болгаш өөреникчилер колхозтарга шеф ажылын чорудуп турар

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чери болгаш көдээ Совет колхозка шеф ажылын калбаа-биле ажыглап турар.

Чоокта чаа ындыг шефтелгениң бираззы эки түннелди берген. Колхоз төвүнде ортумак школаның башкылары болгаш өөреникчилери колхозтуң 10 гектар картофелин өлүрттүп тарып, колхозтуң тудуп турар септелге мастерскаязының тудуунга 50 кубометр дашты автомашиналарга чүдүрүп сөөрткен. Ол ышкаш башкыларның бир бөлүү 9 кижи көдээ Советтиң чаа конторазының дежээн салып, 88 чудуктарны чонуп, хаарыдаан.

М. МАЖАА.

* * *

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта эге школаның чамдык өөреникчилери болгаш башкылары колхозтуң сүт-бараан фермазынга шеф кылган.

Шефчилер ферма чанында силос оңгарларын аштап, 20 ажыг тонна өдекти фермадан ыradыр сөөрттүп, быжа кажаазында клеткаларны болгаш ферманың сүт хүлээп алыр бажының чугайлаан.

К. САНДЫЙ.

Номчукчуларның бижип турары

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» колхозунуң тудуг бригадазының О. Анай-оолга удуртурган тудугжу авенозу чоокта чаа сүт-бараан фермазында дөрт өрээлдиг быжа кажаазын база сүт продуктузу шыгжаар складтың тудуун доосхаш, ажыглалга киирген. Оон ынай колхоз конторазын крышалаанар. Тудугжулар Үзбек, Кара-Хуна олар эки ажылдаанар.

Ш. ОНДАР.

* * *

Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу ниити чунар бажың тудуун доослан. Бичии, Казкай олар изидип турар.

К. ОРТУНАЙ.

* * *

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң чылгычызы Б. Серинчик чоокта чаа 7 бөрзекти өлүргеш, белеткел конторазынга дужаап, шанналынга 3500 рубльди алган. Бөрүлерни болгаш бөрзектерни эрткен чылдарда-даа ол үргүлчү өлүрүп келген.

М. КЕНДЕН.

* * *

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунда почта тарадылгазы эки. Колхозчу суурда, малчыннарның аалдарында болгаш фермаларда чылдың ийиги чартыынга бижидилге чоруп турар. Баштайгы удаада «Шын» 48, «Тываның аныяктары» 30, «Тувинская правда» 7, «Сылдысчыгаш» 69 болгаш «Молодежь Тувы» 18 чагыттынган.

С. ЧҮВҮРЕК.

ХООРАЙЛАР БОЛГАШ СУУРЛАР ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЗЫ— БҮГҮ-НИИТИНИҢ ЧУГУЛА ХЕРЭЭ

* * *

Ногаанчыдылгага медицина ажылданчыларының киржилгези

Кызыл хоорайны культуржудуп ногаанчыдар дугайында хооркүүсекомнуң чарлаан шалыпчы айынга область төвүнүң эмнелгелери бүрүл каттыжышаан, часкы ыяш олуртулгазын болгаш олуруттунган ыяштарны суггарып ажаарының ажылдарын чорудуп турар.

Область эмнелгезиниң кол эмнелге корпузунуң салбырларының чанында 180 теректерни, хадыннарны, таддарны болгаш 200 ажыг чадаң үнүштерни тарып олуртушаан, эрги олурткан ыяштарның, чадаң үнүштериниң ажаалгазынче кичээнгейни улгаттырган.

Эмнелгениң № 1 поликлиниказының чанында 320 чадаң үнүштерни, 30 ажыг чаа ыяштарны немей олурткан. Ол поликлиниканың чанында янзы-бүрү өңнүг чараш чечектер тарып өстүрер эрги клумбаларны чаартып, септээри-биле чаа шириктерни эккеп турар. Бо ажылдарны чорударынга поликлиниканың эргелекчизи эмчи В. Киселева организастыг ажылды эки чорудуп турар.

Ол ышкаш чаагайжыдылга ажылын № 2 поликлиниканың чанында база организастыг чорудуп турар. Ында ыяштарны, чадаң үнүштерни база олурткулаан.

Коллективтиң кежигүннери чоокта чаа 33 кижи Чедер курортка шефтеп чораанныр. Шефтиң түңнелинде курорттуң девискээриниң бокүзүрүмүн аштап арыглаары-биле кады ыяш олуруттулгазын база суггарылга бугазының үнүн септеп, аштаары дөш элээн хөй ажылдарны кылып бергеннер. Шефке № 1 поликлиниканың ажылдакчылары идепкейлиг киришкеннер.

С. ОЮН.

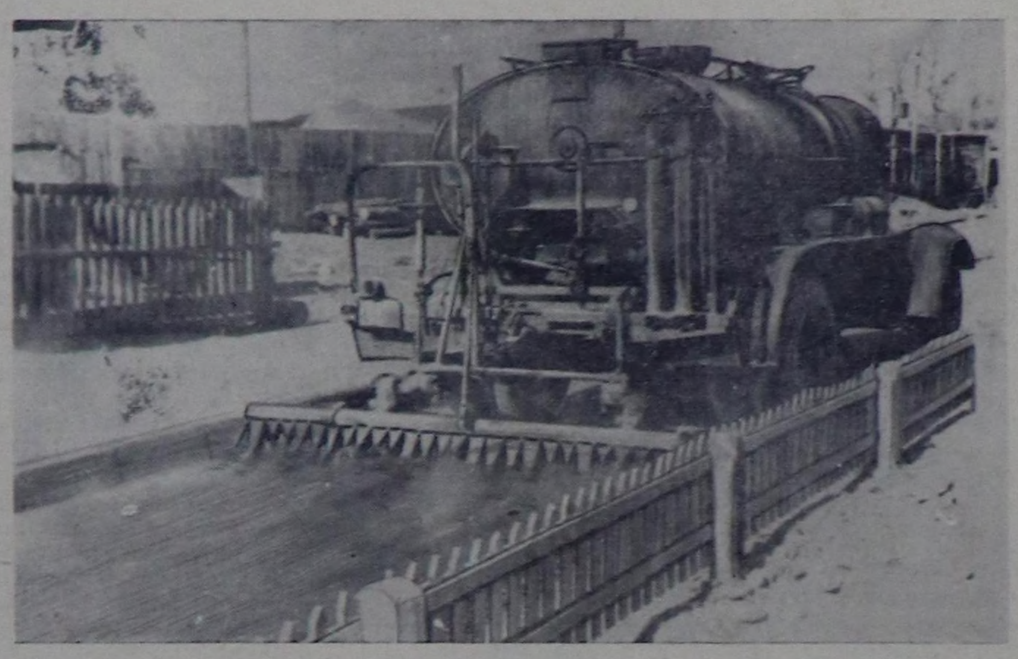

Кызыл хоорайны чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле шалыпчы айны эгелээнден бөр элээн ажылдар кылдынган. Ылаңгыы областың ном үндүрер чериниң болгаш типографияның коллективтери хоорай чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип турарлар.

Чурукта: Щетинкин кудумчузун чаагайжыдыр кылып турары.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

Колхозчу суурларны чаагайжыдар

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төвү—Булун суурнуң чурттакчы чону бо чазын сүүрүнга 850 дөс янзы-бүрү ыяштарны олурткан. Оргумак школа-биле көдээ клуб коллективтери ногаанчыдылгага шудургу киришкен.

Тараан үнүштериниң ажаалгазын эжижиринче чурттакчылар бүгү күжүн салып, өй-шаанда суггарып турарлар.

Д. ДАСКАН.

* * *

Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң төвү — Булун-Терек суурда арыгланыр бажыңнар болгаш бок төгер оңгарлар база кудуктар чок. Суур чаагайжыдылгазынга база бир дузалыг чүүл, кодан чадаг ыяштарны суггарып ажаарын ажылдарын чорудуп турар.

Суурну чаагайжыдыр кылыр талазы-биле көдээ совет, оон күүскому болгаш депутаттары чоннун оргузунга тайылбыр ажылы, организастыг ажыл чорутпайн турар.

М. БАЙЛАК.

* * *

Элегес-Аксы суур чыл келген тудум-на өзүп, сайзыраан турар. Ында школа, клуб, кижи эмнелгези болгаш өске-даа тудугларлар бар. Шахтёрларның бичии ургуларынга чаа яслини бо чылын тудуп эгелээн.

Суурну чаагайжыдыр кылыр талазы-биле көдээ совет, оон күүскому болгаш депутаттары чоннун оргузунга тайылбыр ажылы, организастыг ажыл чорутпайн турар.

М. БАЙЛАК.

* * *

Элегес-Аксы суур чыл келген тудум-на өзүп, сайзыраан турар. Ында школа, клуб, кижи эмнелгези болгаш өске-даа тудугларлар бар. Шахтёрларның бичии ургуларынга чаа яслини бо чылын тудуп эгелээн.

Суурну чаагайжыдыр болгаш суурларны чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржиптер. Ында ыяштарны, чадаг үнүштерни база-биле организастыг чорудуп турар. Ол ышкаш чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип турарлар.

Чурукта: Щетинкин кудумчузун чаагайжыдыр кылып турары.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

ЛАТИН АМЕРИКАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ БАЙДАЛЫ БОЛГАШ ДЕМИСЕЛИ

Делегейниң ийиги дайынынын соонда делегейге болган үндезин өскерлиишкиннер Латин Американың чурттарында ниитилел амыдыралының хөгжүлдезинге аажок улуг сөлдарны көргүскен. Делегейниң социалистиг системазының тыптып тургустунганы, оон экономиктиг болгаш политиктиг чедишкиннери, империализмниң колониалдыг системазының ирээни болгаш бүстүп дужүп турары, империалистиг чөрүлдээлериниң күштелгени, тайбың дөш бүгү делегейде демиселдиң кайгамчык күштүг калбарганы бо-ла бүгү болгаш өске-даа хөй-хөй факторлар болза, даштыкы, хамыктың мурнунда соңгу америка монополияларының дарлалыңдан хосталыр дөш, экономиктиг болгаш социал дешилге дөш латин америка улустарының демиселиниң ам көстүп турар күштелиишкининге таарымчалыг байдалдарны тургузуп берген.

Өске талазына, дайын сөөлүндеги үеде Латин Американың чурттарынче соңгу америка монополияларының халдашкыны улам күштелген. Ол чурттарның экономиказында чугула туруштарны эжелеп алган АКШ-тың империалистери боттарының тергиделинге оларны бүрүн чагырып киирип алыр сорулганы салганнар. Латин Америка чурттарын бодунуң агрессчи политиказының уунче киир тыртпышаан, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ол чурттарның хөй нуруузунга кулданыглыг ийи талаланчак шериг дугуржулгаларын болгаш хоозуралдыг эңдере чепсеглениишкин чорударын албадааннар. Латин Америка чурттарында шериг хереглелиниң чарыгдалдары кедергей өскен болгаш ажылчы чоннарның эктинде аар чүктешки болу берген. Чижээ, Чилиде национал бюджеттиң 23 хуузун, Эквадорда—40 хуузун, Колумбияда—21 хуузун, Венесуэлада—20 хуузун шериг сорулгаларынга чарыгдап турар. Бразилияда 1958 чылда шериг акшаландырымышкынынга 40 миллиард крузейро түүнү киирери көрдүнген, ол дөргө национал бюджеттиң 30 хуузу-дур.

Латин Америка чурттарын кулданыр талазы-биле АКШ-тың империалистериниң чорудуп турар политиказы ол чурттарның улустарынга санап четпес каража-когаралдарны болгаш ажыг хилинчектерни чедирип турар. Латин Американың чер хөрөнгитеннери-биле болгаш ук чурттарның улуг буржуазиязы-биле бир эй боон алгаш, АКШ-тың монополиялары Латин Американың ажылчы чоннарының калбак массаларын каржы-дошкун мөлчүп, оларны ядарал-хоозуралга таварыштырып турарлар.

Латин Американың чурттарында инфляция калчаалыы-биле өзүп, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларының өртээ улгадып турар. Амыдырал-чуртталга чүүлүнүң өртекүнези 1949 чылда турганынан 1957 чылга чедир Чилиде—11,9 катап, Аргентинада—3,4 катап, Бразилияда—3,1 катап, Уругвайда болгаш Беруда — 1,7 катап аартаан. Уругвайның «Марча» солунунун сан-медээлерин өзүгаар алырга, чүгле чаңгыс 1957 чылда безин амыдырал чүүлүнүң өртек-үнези 1956 чылдынга деңнээрге Чилиде 38 хуу, Бразилияда 22,5 хуу, Аргентинада 38 хуу, Колумбияда 20 хуу, Мексикада 13 хуу аартаан.

Латин Американың он-он миллион ажылчы чоннарының амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалы шынап-ла чарымчыг. Аргентин экономист Фукстуң «Аргентинаже америк трестериниң шуруушкуну» деп номунда АКШ-тың монополияларынга хамаарышкан бүдүрүлге черлеринде аргентин ажылчыннарны кедергей мөлчүп турарының чижектерин киирген. Аргентинаның эт үлетпүрүнүң каттыжышкынларының цехтери өзүлүг-ла хилинчектел черлери болуп турар деп автор бижип турар. Оон бижээни болза: «Шынында фашистерниң кижилерни шаажылал мурнунда олуруп турган кинданнарынга ажылчыннарның дөмейлеп турары ылаптыг-ла бузурнуктурулга черлери база бар. Уолл-стриттиң хардаачы мангыстарынче чорудар аажок хөй кончаалар дөш аныяк кижилериниң амыдырал-чуртталгазын, амы-тынын ушта соруп ап турар кедергей мөлчүлгениң колониалдыг чуруму ол бүдүрүлгелерде тергиидеп турар. Ол бүдүрүлгелериниң бүгү ажылчыннарының 35—50 хуузу эң хаалаптыг аарыг болур бруцеллезтан човулаң көрүп чоруур».

Латин Америка чурттарының ажылчы чоннарының хөй нуруузу 12—14 чедир болгаш оон-даа хөй шактар дургузунда үргүлчүлээр халалыг аар ажыл хүнүнүң соонда кыпсынчыг казанактарынче чаныы турар. Мексиканың найыслалының чоотунда хоорайлар болуур Бузнавистада, Иональпода болгаш Сан-Ласарода чүс-чүс өт-бүлелериниң чурттан турарының байдалын Мексиканың «Эксельсиор» солуну мынчаар бижээн: «Октаттынган кылын саазынныр, саазын-кара демирлер артынчыларындан болгаш эрги-соңдактардан казанактар тулуп алырда эптиг болзун дөш, ол өгбүлелер демир орук шугумунун чоогунда оңгарларлыг бичии черлерни эзлеп алгылаан, ынчаарга ол казанактарда кижилерниң сыныпшас көвей деп чүвези көшкүн цыганнар сагышка кирер. Кижи чурттар арга чок ол черлерде самдар, чаңгаш уруглар, союндак кожуп кеткен хөрөөженнер, чарымчыг аштанды өр кижилер амыдыраа турар,— ынчаарга олар доозазы чүгле аш, түрег болгаш аарыг-аржык деп чүвени билирлер».

Латин Америка чурттарының тараачын массалары онза аар-берге байдалдыг чурттап турар. Тараачыннарны дарлап мөлчүүрүнүң капитализм мурнундагы чалчаалар, хөлечиктөөр чоруунга болгаш крепостной өзүга үндезилеттинген хевирлери ында мынчага чедир-ле хевээр арткан. Көдээ чоннун деңнел чок хөй нуруузу—хөлечиктер болгаш боттарының чери чок, оңу хөлезилеп ап чоруур ядылар болуп турар. Чижээ, Аргентинада көдээ чоннун 80 хуузунун чери чок, а Чилиде бүгү тараачыннарның үштүн ийи кезии ажыглап болур черниң чүгле 2 хуузун эдилеп турар.

Латин Америкада ажылчы чоннарның тоң чугула эрге-ажыктары уттундурган. АКШ-тың албадал ыйышкыны-биле чепсеглениишкинге шакчок хөй түүнүг акша-хөрөңгини үндүрүп турган-ла, Латин Америка чурттарының эргечагыргалары чоннун хереглелинге чөгенчиг эвээш акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Ынчангаш Латин Америкада 1 эмчиге-ле ортумаа-биле ийи мундан хөй кижи онаажып турар, а хөй-хөй районнар эмнелгениң черле кандыг-даа дузаламчызын ажыглавайн турар чорукта өлдепсинчиг чүве чок. Чаш ажы-төлдүн өлүр чоруу аажок хөй.

Сөөлгү айларда Латин Америка чурттарының ажылчы чоннарының экономиктиг байдалы болгаш амыдыралы кедергей дорайтаан. Ол чорук хамыктың мурнунда америк экономикада аажок кризистиг байдал-биле сырый холбашкан. АКШ-та бүдүрүлгениң кызырлыышкыны Латин Америка чурттарының чиг-эдин садын алыр чорукту эвээжеткен, ындыг болганда Латин Америка чурттарында бүдүрүлгени кудулаткан. Латин Америка чурттарында экономиканың улам-на ханылап турар бергедээшкиннериниң түүнели болза, оларда ажыл чоктар армиязының өзүп турары болур. 1957 чылды сөөлүредир ажыл чоктарның саны Уругвайда—70 муң, Чилиге—170 муң кижи турган.

(Төнчүзү 4-кү эрында).

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Сүт дужаалгазында четпестерни чайладыр

Барыын-Хемчик районнуң «Комсомол 30 чылы» колхозу күрүнеге сүт дужаалдазының планын күүседиринче кичээнгейни кошкадып, харын сүт продуктуларын колхозтуң иштики хереглелинге кайы хамаан чок чарыгдап турар фактылар илереп турар.

Бирги, ийиги сүт-бараан фермалары май айның баштайгы ийи он хонуктарында чүгле 79 килограмм саржагны күрүнеге дужааган. Ол хирезинде ук колхозтуң бодунуң иштики хереглелинге чарыгдаан сүдү 9 муң килограмм ажып турар.

Колхоз баштаар чери сүт продуктуларын өскээр чарыгдаарын соксадып, күрүнеге сүт дужаалдазын күштелдирер хемчеглер алыры чугула.

М. ДЫЛАЙ.

Колхозчуларның амыдыралынче кичээнгей салбайн турар

Таңды районнуң Дзержинский аттыг колхозу 1930 чылда тургустунган. Оон бөөр эрткен үениң иштинде партияның болгаш чазактың хүн бүрүдеги сагыш салыышкынының ачызында колхоз ажылагый талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алганы маргылдаа чок.

Ындыг болза-даа колхоз баштаар чери колхозчуларның амыдыралынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Чижээ, бот өрегелерни санаваска 31 колхозчу өрегелер өглерде чурттап турар. 15 колхозчу өрегелериниң хуузунда малы чок. Бажың чок өрегелер кодан чанының участоктарын ажыглавайн турар. Колхоз суурунда чуртталга бажыңнары 20—30 чыл болган эрги ирик бажыңнар болуп турар. Сөөлгү үеде чаа туттунган бажыңнарның хөй келин крыша, кладовка, кажаа-херим, хлеб быжырар печкалар чок болуп турар.

Колхозта уруглар яслизи чок. Оон ужурунда бичии уруглардыг 40 ажыг колхозчу хереженнер бо чылын часкы хову ажылдарынга киришпээн. Ол ышкаш ниитиниң чунар бажыңы база чок. Колхозчу суурну чаагайжыдарының хемчеглери база чоруттунмайн турар.

О. ОРУЙГУ.

Мал ажылын ынчаар удуртуп болбас

Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң баштаар чери малдың бөш санын өстүрер, оон продуктулуун көвүдедир талазы-биле хемчегларни кошкак боттандырып, ниитиниң мал ажылын эрелгей удуртуп турар.

Колхоз эрткен чылын мал ажылын хөгжүдериниң күрүне планын күүсеттээн. Малдың баш санының хорамчалы эвээжеринин улуу, харын чыл бүрүде улам көвүдеп турар. Ол дүтайын чаңгыс чижек тодаргай херечилеп турар. 1956 чылда 76, 1957 чылда 74, бо чылдың баштайгы дөрт айларында 40 быжаалар янзы-бүрү чылдагааннардан өлген.

Колхоз ниитиниң мал ажыл-ының талазы-биле бо хире улуг когаралга таваржып турарының көл чылдаганы болза чаш малга таарышкан кажаалар чогунда, ол ышкаш чаш малды сүттен өске немелде чем-биле ханырбайн турарында болуп турар. Ылаңгыы бо чылдың февраль, март айларында инектер быжаалап турар үеде чаш быжаалардың тускай таарымчалыг кажаалары чогундан чаа төрүттүнген быжаалары саанчыларның чуртталга бажыңнарынга доруктурып турган. Оон-биле кады боос болгаш чаа быжаалаан инектерни сиген чедишпезиниң хараазы-биле колдуунда чер одарладып турган.

Мал ажылының байдалы ол хире берге турда колхоз даргазы эш Адыгбай, зоотехник эш Сегленмей чогуур хемчег албайн, ферма ажылдакчылары, ылаңгыы саанчылар малдың ажыралы ажаалдазын бөксыраткан, ынчангаш малдың чаш төлү өлүп хорап турар деп мал ажылын удуртур талазы-биле боттарының буруузун саанчыларже чүүп, оларны буруудадып келген.

Мал ажылын мындыг янзылыг удуртур болза колхоз бо чылын мал өстүрериниң планын база-ла күүсеттейн барып болур. Ынчангаш колхоз баштаар чери мал ажылын оперативтиг удуртуру чугула.

Х. АКТАС.

Арыг-шеверни сагыыр

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң төвүнде арыг-шеверни сөөлгү үеде шоолуг сагывайн турар. Чижээ, совхозтуң чамдык складтарының иштинде довурак-доозунну, хирни арыглавайн келген. Ол чорук ук складтарда эткерекселдерни, а ол ышкаш продуктуларны үрелиринге чедирип турар.

Эт-хереклелер болгаш аъш-чем складтарынга арыг-шеверни сагыырынче кичээнгейни салыры эргежок чугула.

К. САЯ.

Франциядa байдал

ПАРИЖ. (СЭТЕ). Генерал де Голль болза ооң бодунуң эрге-чагыргага киреринiң негелделериниң дугайында медеглелин май 29-та кежээ чарлаан, ону от республиканың президентизинге дыңнаткан турган. Ол медеглелден билдинiп турары болза, «амгы шыңгыы байдалды» холбаштыр билдинмес үенiң иштинде аңаа эң-не калбак бүрүн эргелерни тыпсып бээрин де Голль негеп турар. Ол бүрүн эргени аңаа парламент тыпсыр ужурлуг. «Күрүнеге корум-чурумну катап тургузары болгаш күрүне эрге-чагыргазы бодунуң сорулгаларының бедиинге турары» эргежок чугула деп үүлге де Голль чылдак хап турар.

Чазактың болуп болур программазын ап көөрге, референдумнуң аргазы-биле үүлдүг деп көрген турар ужурлуг чаа конституцияны белеткеп чогаадырын бодап турарын үүгле генерал де Голль чарлаан. Конституцияның күүседикчи эрге-чагырганың бүрүн эргезин күштелдиреринiң талазынче хуваарынга хамаарышкан байдалын база колониалдыг девискээрлериң улустарының Франция-биле харылзаалаарынга хамаарышкан байдалын өскертирин ол саналдап турар.

Ооң-биле чергелештир де Голль баштаан чазакты тургузар талазы-биле белеткел мырыңай чаңчыл болбаан чурум-биле чоруп турар. Үүл дээрге, парламент бөлүктериниң бодалдарын тодаргайлап алыр төлөде оларның удуртукчуларыбиле чугаалажыышкыннарны республиканың президентизи май 30-ниң дургузунда чоруткан. Ооң соонда ол чугаалажыышкыннарның түнелин генерал де Голльга ол дыңнадып бээр болгаш ол түннел талрымчалыг болур болза, үүгле ынчаарда де Голль болу чазакты тургузарын эгелээр болуп турар. Бир эвес Рене Коти парламент бөлүктериниң де Голльду деткиирин чедип ап шыдавайн баар болза, ол бодунуң президент бүрүн эргезин күш чок болдурар апаар деп майның 30-де «Пари-журналь» солун бижээн.

Францияның Компартиязының ТК-зының медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Алжирде үймээнчи генерал Массю үймээнчилериниң мурнундан де Голльду эрге-чагыргага боо-чепсектиң күжү-биле тургузуп каарынга оларның белен болуп турарын медеглээн турул турда, генерал де Голльду чазактың баштыңынга томуйлааш, Национал хуралды болдуна берген фактының мурнунга республиканың президентизиниң тургузупканын «болдурар аргажок кыжаныг-дыр» деп бодунуң тускай медеглелинде Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди айтып турар. Национал хуралда болгаш бүгү Францияда республиканы камгалаарынче күзел шиитпирлии-биле илереп турар дээрзин медеглелде демдеглээн. «Конституция өзугаар хоойлуларны сагаан турарын болгаш Национал хуралдың республиканчы улуг нуруузунга даянган чазакты саадал чокка тургускан турарын чурт күзеп турар» деп медеглелде чугаалап турар.

«Доктаамал серемчилелдиг турарынче, бүгү-ле фашистиг чөнгээлерге шиитпирлиг ойтур шавыышкыннарны бээринче, республиканы камгалаарының чаа-чаа комитеттерин тургузарынче, шериг болгаш фашистиг диктатураның чудундан болгаш аас-кежик чок чоруундан Францияның тынын алыр талазыбиле шиитпирлиин эң-не янзы бүрү хевир-биле илередиринче Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди «байырлалды-биле кыйгырып» турар.

Чазак тургузар дугайында саналды де Голль хүлээп алган

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң дыңнадып турарындан алырга, май 29-туң кежээзинде Франциянын президентизи Коти чазак тургузарын албан өзүзу-биле генерал де Голльга саналдаан. Генерал де Голль ол саналды хүлээп алган деп агентилел дыңнаткан.

Франциядa антифашистиг чыскаалдар

ПАРИЖ. (СЭТА). Майның 29-та Францияның элээн каш хоорайларынга массалыг антифашистиг чыскаалдар болгулаан. Нор департаментиде Денен хоорайга 10 мун, Лиоңга 30 мун, Лорианга 5 мун кижи чыскаалдарга киришкилээн. Ла-Паллиске докерлер болгаш металлистер кыска хуусаанның ажыл соксадыышкыннарын кылган.

Освенцим деп гитлержи шаажылал лагеринге шаажыладып турганнарның каттыжыышкыны республиканы камгалаар талазы-биле быжыг чоруун илередиринче болгаш фашизмни катап төрүттүреринiң кандыг-даа орадаажыышкыннарынга удур демисежиринче Национал хуралдың депутаттарын кыйгырган. Бухенвальд деп гитлержи өлүм лагеринге хорудаттырыр турганнар база парламентиниң кежигүннериниге ыңдыг кыйгырыгны кылганнар.

Латин Америка чурттарының ажылчы чоннарының байдалы болгаш демисели

(Төнчүзү).

Бразилияның үлетпүрлүг улуг төвү болур үүгле Сан-Паулода ажыл чок кижилериниң саны 100 мун ажып турган. Ам ажыл чок чорук дыка өскен. Даштыкы парлалганың саналаны-биле алырга Латин Америкада ажыл чоктарның ниити саны амгы үеде 5 миллиондан хөй болуп турар.

Латин Америка чурттарының улус массалары оларның аар берге хилинчек човуланының бир дугаар чылдагааны болза соңгу америк империалистериниң тергиидели болур деп чүвени билип турар. Латин Америкада чоннуң күүлүг шимчээшкини империалистерге болгаш оларның чалчалары—улуг чер өзлекчилерине, чурт иштиниң улуг буржуазиязына удур угланган.

Хөгжүлдениң амгы үе-чадазында Латин Американың чурттары империализмге удур, феодализмге удур революцияның мурнунда турарлар, ол революция ук чурттарның экономика болгаш политика талазы-биле бүрүн хосталырынга чедирер ужурлуг. Ол сорулганы чедиишкиниг боттандырар төлөде коммунистиг партиялар Латин Американың чурт бүрүзүнге ажылчын аңгының, тараачыннарның, хоорайның биче болгаш ортумак буржуазиязының база национал экономиканың хамаарышпас хөгжүлдезинге сонуургалдыг национал буржуазияның киржилгези-биле национал-хосталганың чаңгыс аай демократтыг фронтузун тургузар дээш демисежип турарлар.

Национал патриотчу күштерни каттыштырары дээш демисел Латин Американың элээн каш чурттарында эки түннелдерни берген. Чижээлээрге, Венесуэлада массаларның күштүг негелделериниң база демократтыг болгаш антиимпериалистиг агыышкыннарның каттышканының ачызында АКШ-тың империалистериниң чалчазы—генерал Перес Хименестиң диктатуразы дүжүрткен. Демократтыг болгаш антиимпериалистиг күштериниң улуг тиилелгези болза, Аргентинага февральда болган бүгү-ниитиниң соңгулдалары болур, ооң түннелинде чурттуң президентизи Артуро Фрондиси болган, а күрүне бажының империалисчи хөөннүг кандидады аштырган.

Латин Америкада антиимпериалистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинни ажылчын аңгы болгаш ооң авангарды—коммунистиг партиялар баштап турар. Сөөлгү он-он чылдарның иштинде Латин Америка чурттарының капиталистиг хөгжүлдезинiң түннелинде ажылчын аңгының ролю, ооң саны болгаш бот деңзизи деннел чокка өскен. Чижээлээрге, 1920 чылдан амгы үеге чедир Бразилияга чоннуң саны ийи катап өскен турда, үлетпүр ажылчыннарының саны ол-ла үениң дургузунда 7 катап — 275 муңдан барык-ла ийи миллион кижи чедир өскен. Американың «Форчун» деп журналының медээзи-биле алырга, Латин Американың бүгү-ле чурттарында казып тывыышкын, болбазырадылга үлетпүрүнде, транспортта ажылдап турар ажылчыннарның саны 1940 чылда 6,4 миллион турганыңдан 1955 чылда 11,6 миллион кижи чедир өскен.

Амгы үеде Латин Америкада, ылаңгыя, чижээ, Бразилия, Аргентина, Чили дээн ышкаш элээн хөгжүлделиг чурттарда ажылчын шимчээшкининiң улуг көдүрлүүшкүнү бооп турар. Империалистериниң халдаашкынынга ажылчын аңгы ажыл соксадыышкынының күүлүг шимчээшкини-биле харылаан турар. Ажыл соксадып турар ажылчыннар ажыл төлевирин бедидерин, өртек-үнени аартадыр чорукту соксадырын, ажыл хүнүн кыскаладырын, күш-ажылдың байдалын эжижидерин, социал камгалал системазын чоруларын ажы эжижидерин негеп турарлар. Экономиктиг негелделер-биле чергелештир политиктиг негелделерни база салып турарлар.

Латин Америкада ажыл соксадыышкын шимчээшкининiң калбаанның дугайын дараазында медээлер өзугаар үнелей көрүп болур. 1957 чылдың он айларының дургузунда Боливияга 292 ажыл соксадыышкыннары, Уругвайга—300 ажыл соксадыышкыннары болган. 1957 чылдың октябрьда Аргентинага болган бүгү-ниитиниң ажыл соксадыышкынынга ажылчы чоннардан барык-ла 4 миллион кижи киришкен. Ол-ла үеде 500 муң ажылчыннар Бразилияның Сан-Пауло хоорайынга ажыл соксатканнар.

Бо чылдың баштайгы айлары Латин Америка пролетариадының ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннарының улам күштелгени-биле демдеглеттинген. Март 3-те Аргентинага 300 муң тулуг ажылчыннарының бүдүн чартык ай үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны доозулган, олар боттарының ажыл төлевирин улгаттырарын чедип алганнар. Апрельде Боливияның дагжыларының бүгү-ниити ажыл-соксадыышкыны болган, а Чилиде америк компанияга хамааржыр чөс рудниктериниң 6 муң ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажыл соксатканнар.

Капиталистиг лагерьниң өске чурттарындаазы-биле бир дөмей, Латин Америка чурттарында ажылчын шимчээшкининiң амгы үе-чадазының кол шинчизи болза, ажыл соксадыышкыннарының масштабы, ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннарның киржикчилериниң боттарының сорулгаларын чедип алырда чүткүлдүг шудургузу, ажылчы чоннарның бүгү отрядтарының быжыгын турар чаңгыс эви болур.

Латин Американың ажылчын аңгызының идепкейлиг демисели болза, шиитпирлиг аграр реформаларын чоруларын негеп турар тараачыннарның күштелип турар хөлзээшкиннери-биле, а ол ышкаш чоннуң бүгү безектеринде национал-хосталгалыг чүткүлдериниң, антиимпериалистиг хөөннерниң өзүлдези-биле капсырлажып турар. Ооң тодаргай херечизи болза, Латин Американың 8 чурттарынга АКШ-тың оралакчы президентизи Никсоннуң чоокта чаа чоруп чорзанының бууразшкыны болур.

Боттарының амыдырал байдалдарын эжижидер дээш, соңгу америк империализмниң дарлалындан хосталыры дээш Латин Американың ажылчын аңгызының болгаш бүгү ажылчы чоннарының демисели тайбың дээш, эңдере чепсегленишкинге болгаш атомнуг дайынның кыжанынга удур, бүгү күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ турары дээш демисел-биле чарылбас холбаалыг.

Н. ЧИГИРЬ.

Ливанда болуушкуннар

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чурттуң хөй-хөй районнарында улустуң тура-халышкыннары болуп шилчий берген бүгү-ниитиниң ажыл соксадыышкыны Ливанда ам үш недель үргүлчүлеп турар. Чурта дүшкүүрлүг байдал ам-даа хевээр.

Баштайгы медээлерни өзугаар алырга, үш недельдиң дургузунда Ливанда 700 хире кижи өлүткен болгаш азр балыглаттырган деп «Телеграф» солун бижип турар. Бүгү эмнелге черлерин балыгланганнар долган. Эрге-чагыргалар элээн каш чүс кижилерни тудуп хоруттаан. Майның 29-та тура-халышкан отрядтарның шимчээшкиннери чер болганда болуп турган дээрзин албан өзугаар дыңнадыгда демдеглеп турар. Парлалганың медээлерин өзугаар алырга, чамдык оожургалдарның соонда тура-халышканнарның болгаш чазак шериглериниң аразында үскүлежиишкиннер Триполиде, Сайдада болгаш база Тир хоорайның шала мурнуу чарыында катап эгелээн. Тура-халышканнарга удур артиллерияны ажыглап турар.

Шуф деп даглыг районда тура-халышканнар чамдык оруктарны үзе кирген болгаш боттарының байдалын эжижидип алган.

Сөөлгү ийи хүннерде Бейрутка чепсектиг улуг үскүлежиишкиннер болган. «Национал-социалдыг партия» деп фашисчи хөөннүг организацияның чепсектиг отрядтары хоорайның чамдык районнарынга чамдык бажыңнарны эжелеп алырын оралдажып турганынга улустуң күштери шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берген.

Ливан эрге-чагыргалар шаажылалдыг хемчеглерни күштелдирип турар: «өлүрүкчү үүлгедиглерге» киришкеннер деп адаар үүлге киришкеннерни өлүрүп шиидерин доктаатган, парлалганы шыңгыызыбиле хынаар чорукту турган. «Ас-Сиаса», «Телеграф» болгаш өске-даа солуннарга удур суд истелгезин көдүрүп үндүрген болгаш оларның херектерин шериг трибуналынга шилчидип берген.

Ливанның херектеринге даштыкы холгаарлаашкыннар

ДАМАСК. (СЭТА). «Аль-Джумхур» солуннуң дыңнатканын өзугаар алырга, майның 28-те Бейрутуң аэродромунга ирак болгаш англи транспорт самолеттары кээп хонгулааш, хол пулеметтарын, автоматтарны болгаш оок-чемзекти чедирип берген. Сирий шериг трибуналындан боолап каары-биле шиитпирлиг, күрүне талазы-биле кем-буруулуг Мансур командылап турар национал-социалдыг партияның кежигүннери—амгы үеде Ливанда турул турар сирий фашисчи хөөннүглерниң эргезинге ол чедирген боо-чепсек кирген деп ол солун айтып турар. Мансур бодун ливан улустуң өлүмнүг дайзыны кылдыр көргүскен деп солун бижээн. Ливан улустуң тура-халыкчыларының командылалы Мансурну тудуп хоруттаар дугайында дужаалды үндүрген.

Ливанта боо-чепсек-биле болгаш оок-чемзек-биле Израильдиң дузалаарының дугайында ливан болгаш израиль эрге-чагыргаларының сулчээлежип алган турарын «Нур» солун дыңнадып турар. Боо-чепсек болгаш оок-чемзек чүдүрген хөй автомашиналарының израиль-ливан кызыгаарын эрте бергенин солун бижип турар.

Ливанның президентизи Шамун биле хаан Хусейнниң аразында дугуржулганы өзугаар хаан Хусейнниң даайын камгалаары-биле Ливанда 300 өлүрүкчүлер чедип келген дээрзин солун оон ыңай дыңнадып турар.

Япония. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектериниң шенелделерин боду чаңгыс талалап соксадыр дугайында Совет чазактың медеглелин Японияда бир үн-биле чүүлдүгзүүп көргөн. Чоокта чаа Токиога митинг болган, аңаа 10 мун ажыг кижи киришкен.

Чурукта: митингниң киржикчилериниң бир бөлүү. Плакаттарда бижээни: «Эниветокка шенелделерни соксадыр дээш каттыжаалынар!», АКШ биле Англия ССРЭ-ниң үлегерин эдерер ужурлуг!».

Тыва тайганың аныяк үреги. Фотоэтюд В. Луговтуу.

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

Сураглыг совет драматург

Бо чылдың календарының июнь 1-де арнында мынча деп бижээн: «Совет чогаалчы, «Любовь Яровая» деп шиниң автору К. А. Треневтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болган».

Совет прозаик болгаш драматург К. А. Тренев Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнунда-ла чогаалчы болуп, бодунуң талантызын илереткен. Ооң баштайгы рассказтары 1898 чылда азы ол чээрби харлыг турда-ла парлаттынып үнген. К. А. Треневтуң чогаадыкчы өзүлдезинге Максим Горький улуг дузаны көргүскен.

Ынчангаш Октябрь революциязының мурнунда-ла Тренев элээн каш үнелиг чогаалдарны бижээн. Ынчалза-даа ооң талантызы революция сөөлүнде онза чайынаанчаа-биле илерээн. Хаматы дайынның маадырларының мөзүшынарларын илередип бижиир арганы берип турар чаа үениң болуушкуннары Треневтуң чогаадыкчы ажылынга байлак материал болган.

Революстуг үеде калбарган ниитилелдиң чидиг демиселдери, чаа амыдырал дээш демиселчи кижилериниң маадырлыг эгелээшкиннериниң ханы утказы болгаш күжү Треневтуң чогаадылга ажылын драматургияже угландырган.

Октябрь революциязының соонда К. А. Тренев элээн каш чугула ужур дүзелиг шиилерни бижээн: 1924 чылда «Пугачевчулар», 1928 чылда «Кадайы», 1933 чылда «Дуржулга», 1937 чылда «Неваның эриинде». Бо сөөлгү шин болза революцияның бөштынчызы В. И. Ленинниң дүрүү-хевирин илередип көргүскени-биле сураг-жаан.

Ынчалза-даа Треневтуң «Любовь Яровая» деп шиизи ооң эң-не эки болгаш алдарлыг чогаалы болган. Ол шиини эң баштай 1926 чылда Москвада Биче театрга үндүрген болгаш ам үеде Совет Эвилелиниң хөй-хөй театрларында үнүп турар.

«Любовь Яровая» деп шиини эң-не баштай Тывага 1937—1938 чылдар үезинде Кызылдың бот-тывынгыр уран-чүүл бөлүү тыва дылга үндүрген. Ооң соонда чээрби хире чылдар эрткенде 1956—1957 чылдың кышкы театр сезонунда областың национал театры ол алдарлыг шиини үндүрген. Ынчангаш К. А. Треневтуң «Любовь Яровая» деп шиизи тыва көрүкчүлерге эки билдингир.

Драматург Тренев ол шиинде чуртка болуп турган аңгы демиселиниң чидиин, ол демиселге чоок төрел кижилериниң янзы-бүрү талаларже чайгылып кирип турарын илереткен. Революцияның хостаан улузунуң тиилелгелиг демисели-биле сырый харылзаа кижиниң хуузунда чечектелишкинин хандырар деп чүвениң дугайын чогаалчы бо шиинде бадыткап турар. А улус чонга удур демиселге киришкен кижи будулуушкунга таваржып, кижизиг мөзүн-шынарын ышкынар деп чүве шиинде база илереттинген.

Треневтуң бо шиизиниң кол өзээ ашак, кадай Яровойлар болуп турар. Олар революция мурнунда ынакшыл-биле каңнаттынган, найыралдыг, бот-боттарын хүндүлежир өг-бүле турган. Ынчалза-даа оларның революцияга шилип алган ийи аңгы оруу оларның эразын үзе кирип турар моондак болган.

Яровой—шынчы ак-сеткилдиг-даа болза, революцияның утказын билбейн будулгаш, контрреволюсчуларның холунда чепсээ болу бээр.

А ооң кадайы Любовь Яровая—революстуг чоннуң улуг шынчы чоруун билгеш, революция-биле бөдунуң салым хуузун харылзаштырып шыдаан. Улуска удур демиселдиг кем буруулуг оруунга кирген ашаа Яровойдан чарлып шыдаар күштү Любовь Яровая тып шыдаан. Любовь Яровая бодунуң оруун большевиктер партиязы-биле шуут каттыштырган.

Ынчангаш революцияны канчаар көөр чорук кижиниң салым хуузун, мөзүн-шынарын канчаар илередип турарын Треневтуң шиизи тодаргай көргүскен. Партияның удуртулгазы-биле улустуң хосталгазы дээш демиселге, чон-биле кады чоруп, дайзыннарга удур демиселге кижиниң өзүлүг мөзүн-шынары илереттинер деп идея шиинде синнккен.

Хаматы дайынның киржикчизи орус хөрээженнериниң бирээзиниң дүрүү-хевирин автор шыны-биле, бедик идеялыы-биле чуруп көргүскениниң ужурунда «Любовь Яровая» деп шин совет театрларының сценазындан дүшпейн турар.

Ынчангаш ол шин совет драматургияның улуг чедиишкиннериниң бирээзи болуп, хамаатты дайынның үезиниң херек кырында болуп турган чүүлдерин, боттуг амыдыралды көргүскен.

К. А. Треневтуң чогаал ажылы бистиң аныяк чогаалчыларывыска, ылаңгыя драматургтарывыска өөредилге болуп, чогаалды амыдырал-биле холбаштырарынга үлегер чижек болур.

„Тиль Уленшпигельдиң ужуралдары“ КИНО

«Клаастың ыйба-хүлү өкпе, чүрөөм өйүп чору»—деп домак чоннуң хосталгага ынакшылдыг сеткил-соруунуң символу болуп, шагдан бээр-ле бөдүүн чоннуң аразынга делгерентей апарган.

Барык-ла чүс чылдар мурнунда чоннуң дарлакчыларга удурланыышкынының кол темазы болуп, бельги чогаалчы Шарль де Костерниң «Уленшпигель дугайында легендазынга» бо домак бижиттинген. Инквизисчилерниң (католик шажынчыларның) одаанга өртедирге безин мөгейип чалынмаан, бөдүүн хөмүр-дашчы чораан бодунуң адазы Клаастың чагыгларын кадагалаан сүрлүг таңгырак бооп ол домак «Легенданың» кол маадырының аксындан төрүттүнүп тывылган.

Шарль де Костерниң бо чогаалы XVI векте гёзтерниң («түренгилерниң») тура-халышкыны-биле шыптынган Нидерландылар-биле номчукчуларны таныштырар.

Ол үеде Нидерландыларга кайгамчык күштүг, удурланышкак болуушкуннар хөделип турган. Ортаакы векторниң карацгы-бүдүүлүк амыдырал-чуртталгазындан хенертен одунгаш, Катап тургузуушкун үезиниң кижилери херек кырында бар үүлдериниң, боттарын долгандыр туруп турар амыдыралдың, кижилериниң болгаш ынакшылдың чараш үүлдерин улуг өөрүшкү-биле боттарынга ажыдып ап турганнар. Өөрүшкүнүң чарылбас өңнүү—катыы база-ла ол кижилерге чедип келген. Чоннуң оглу Тиль Уленшпигель, ооң Көрүнчүү (фламанд дылдан Тиль деп шола Силериниң Көрүнчүүнер деп очулдуртунар) база-ла катырып, хөглеп турган. Тильдин әдептиг ужуралдарында амыдыралга ынакшылдың гимнизи болза ындынныг каткы бооп турар.

Ынчалза-даа ол үеде испан тергииделдиг кинчи-беги, бүдүүлүк дүмбей чорук, әрии, шаажы, инквизицияның өшпээн одаглары чоннуң эктинден ам-даа дүшпээн турган. Комедияның куттулуп турар калчаалыг каткызы болза, хосталгаже чүткүлдүг чоннуң маадырлыг демиселин илередип турар. Комедия кылдыр көргүскен бо трагедия болза, Тильдиң үезиниң шылгарангай кижизи Питер Брейгельдиң ажылчорудулгазын база чугаалап турар. Питер Брейгель чонга чоок бооргa, ону чон Мужицкий деп шолалап турган.

Шарль де Костерниң «Легендазында» гёзтерниң тура-халышкынын документалдыг кылдыр көргүскени, Тильдиң болгаш ооң өнүктериниң туружун, II Филиптиң болгаш инквизицияның араатанзыг чорукторын дески, тода кылдыр көргүскени ол чогаалдың тургузуун онзагай болдуруп турар.

«Тиль Уленшпигельдиң ужуралдары» деп фильмни Франциянын «Ариан-фильм» болгаш Германияның ДЕФА кино студиялары кады кылган. Фильмниң режиссору болгаш кол ролюнуң күүседикчизи Жерар Филип.

Нидерландыларның чону испан тергииделдиң дарлалындан болгаш католик шажынның калчаа-дерзии истелге, шаажылалдарындан адырлырын оралдажып чораан. Тильдин адазы католик шажынга удурларның бирээзи турган. Ынчангаш инквизисчилер ону тудуп хоруттааш, хөйнүң мурнунга улуг одагга өргедип өлүргеннер. Өртенип тура-ла чонну католик шажынга удур демиселче ол кыйгырып турган. Католик шажын чоннуң хосталгага ынакшылдыг сеткил-соруун ындыг араатанзыг шаажылал-биле сып шыдаваан. Адазының өөрүн негээр бооп, адазын өртедип турда таңгыраан берген, ооң оглу Тиль Уленшпигель чоннуң дарлакчыларынга удур тулчуп, испан тергииделге болгаш католик шажынга удур чонну ол кыйгырып турган. Католик шажынчылар болгаш II Филиптиң чазаа Тиль Уленшпигельди тудуп хоруттаарын оралдашкан, ынчалза-даа чонга деткиткен, эрес-дидим Тильди олар тудуп ап шыдаваан.

Фильмниң режиссеру Жедар Филип инквизицияның болгаш II Филиптиң төөгүде туружун көргүспейн барган. Гёзтерниң тура-халышкынының дугайында бо фильмде бүзүрелдиг эвес болгаш кыры-биле чугаалап көргүзүп турар, а Тиль Уленшпигельдиң овур-хевири Жерар Филиптиң бодунуң бир-шагда тургусканы Фанфан-Тюльпанның овур-хевиринге дөмей апарган. Ынчангаш Жерар Филип Уленшпигельдиң өзүлүг овур-хевирин көргүзүп шыдаваан бооп турар.

Өске актерларны кол маадыр колдуунда-ла дуглай берген. Үүгле Тильдиң душтуу Неленің ролюн Николь Бурже эки ойнаан.

Ниитизи-биле алырга, бо фильм «комедия кылдыр көргүскен трагедияның» деңнелинге четпейн барган.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Бызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизинiң 3—88, харыысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал килдизинiң 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3—68, чагаа килдизинiң база бухгалтериянын 3—65.

ТС—00728. Культура эргелелинiң типографиязы.